

ЧЛАНЦИ

Новак Никезић

МИРАЗ У КОТОРСКОМ ПРАВУ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 14. ВИЈЕКА

1.-Уводне напомене

Правна историја средњовјековног Котора постала је предметом научног проучавања тек у новије вријеме. Научни радови у којима се разматрају питања из историје которског права су малобројни:¹ Њихови аутори углавном говоре уопштено о одређеним гранама права, без продубљеног и цјеловитог разматрања појединих правних института, а посебно оних из области приватног права.² Они су се више бавили истраживањем политичке историје Котора, друштвено-економских и класних односа, а правна питања су трети-

1 Нарочито су значајни радови И. Синдика (Комунално уређење Котора од друге половине 12 до почетка 15 столећа, 1950. г.), И. Стјепчевића (Котор и Грбаљ, 1944. г.), И. Божића (Немирно приморје 15 века, 1979. г.).

2 Изузетак представљају радови Н. Богојевић-Глушчевић (Својински односи у Котору у 14 вијеку, 1992. г., Подаци о облигационом праву у которским изворима 14 вијека, 1981. г., Законско наслеђивање по которском статусу, 1977. г.).

рали само узгредно и у оној мјери у којој су их на то упућивале потребе тих истраживања. Међутим, иако је постојећа архивска грађа која се односи на правну историју недовољно и фрагментарно коришћена, у тим радовима се налази доста података везаних за историју которског права, који су од значаја како за нова, продубљенија истраживања већ проучаваних проблема тако и за проучавање до сада још неистражених питања правне историје Котора.

Опредијеливши се за истраживање которске правне историје, у овом раду смо се окренули до сада веома мало проучаваном породичном праву, те смо као једно од првих проблема настојали да проучимо питање мираза. Разматрање овог института смо ограничили на раздобље прве половине 14 вијека, јер најстарија сачувана изворна грађа потиче баш из тог периода.

У которском праву мираз је био основна установа брачног имовинског права, и основно обиљежје имовинско правног положаја жене у породици и друштву. Изучавање мираза у которском праву, у првој половини 14 вијека, захтијева да се нађе одговор на неколико основних питања: ко и када даје мираз, шта све може бити предмет мираза, у којој форми се даје мираз, ко је носилац својинских овлашћења на миразним добрима, каква је правна судбина мираза по престанку брака са дјецом, а каква по престанку брака без дјецe. Свако од ових питања настојали смо да размотримо у посебним одјелцима и да за свако понудимо одговор.

Међутим, прије него пређемо на разматрање постављених питања, потребно је указати на неке услове у којима се развијало право средњовјековног Котора. Овдје посебно истичемо утицаје различитих правних култура којима је било изложено которско право кроз различите фазе друштвено-историјског развитка.

Ту треба поменути и утицаје римског права. Утицаји римског права на право наших приморских градова, па према томе и на которско право, долазили су преко Италије и њених универзитета.³ Средњовјековне статуте тих градова углавном су писали правници школовани у Италији (у којој је у то вријеме био развијен *mos do-*

3 Ј. Даниловић, Популарне тужбе од римског до савремених права, Београд 1968. г., стр 185.

sendi italicus), и при томе су у статуте уносили елементе римског права. Међутим, преношење тих утицаја није било механичко, већ је детерминисано степеном економског, социјалног, правног, политичког и културног развоја сваког приморског града понаособ и прилагођавано потребама и обичајима градског становништва. Без обзира на мање или веће разлике које постоје међу статутима наших средњовјековних приморских градова, несумњиво је, да је на њих у одређеној мјери утицало римско право. Поред школованих правника и нотара, томе су допринијеле и развијене привредне и културне везе са италијанским градовима. У периоду од средине 12 до друге половине 14 вијека донијета је већина статута средњовјековних комуна у Италији, јужној Француској и Далмацији. Код свих статута постоје одређене заједничке црте, које се испољавају како у садржини тако и у начину на који су доношени. Што се садржине статута наших градова тиче, они су залазили у скоро све области правног живота, али ни једну нису у потпуности регулисали (најнепотпуније је регулисано приватно право, нарочито стварно и облигационо)⁴. С обзиром на ту непотпуност статутарног регулисања односа, остављен је широк простор за супсидијарну примјену обичајног права, као и за лакше продирање правила рецепираног римског права. Поред заједничких црта, постоје и одређене разлике, условљене специфичностима развоја сваке комуне, и оне се испољавају у избору материје која је статутом регулисана, начину обраде те материје, систематизацији норми, терминологији⁵.

Када одређујемо глобални друштвено-економски, политички и правни оквир теми овог рада, посебно треба имати у виду чињеницу да је Котор у том периоду био у саставу средњовјековне Србије, којој је припао 1186. године, и под чијом је влашћу остао све до 1369, односно 1370. године⁶. Котор је ушао у склоп државе Немањића са изграђеним муниципалним уређењем, и успио је да очува своју аутономију у цијелом том периоду. Међутим, без обзира на то што

4 Ј. Даниловић, Дубровачки статут и "consuetudo", Анали Правног факултета у Београду, бр. 1-2, 1975. г.

5 Исто.

6 И. Синдик, Комунално уређење Котора од друге половине 12 до почетка 15 столећа, САН, Београд 1950. г.

су били у саставу немањихке државе, може се рећи да су градови Дриваст, Скадар, Улцињ, Бар, Будва, а посебно Котор, чинили са далматинским градовима посебно правно подручје, што се огледа у сличности комуналног уређења, статутарних одредаба и уопште развоја ових градова. Зато има оних који сматрају да право приморских градова немањихке државе не спада у историју српског права у правом смислу ријечи⁷. Али, ако се и може рећи да Котор са својом аутономијом и специфичним правним системом није суштински (мада формално правно јесте) представљао органски дио јавно-правне структуре српске државе, не треба одрицати значај утицајима српског, а преко овог и византијског права.

Као приморски град средњовјековне српске државе, Котор је непосредно био у додиру са правном традицијом која је постојала у његовом залеђу. У 14 вијеку поред Града и Дистрикта (непосредне градске околине која је са градом чинила јединствену цјелину), територија аутономне которске општине се проширила на области које јој је дала Србија: жупу Грбаљ, Бијелу, Крушевице и Леденице⁸, насељене словенским живљем. Иако је у то вријеме градско становништво највећим дијелом било романског поријекла, све је интензивније кретање бројнијег словенског становништва из залеђа ка Котору⁹, које је вјероватно са собом доносило и одређена правна схватања која су могла утицати на которско право.

А када је ријеч о утицају византијске правне културе, треба истаћи чињеницу да су Котор и Дубровник неколико вјекова припадали истој административној јединици, византијској теми Далмацији¹⁰. Иако све до почетка 12 вијека немамо података о Котору под византијском влашћу, несумњиво је за то вријеме долазило до постепеног

7 Т. Тарановски, Историја српског права у Немањихкој држави, том 1, Београд 1931. г., стр. 84; Ж. Бујуклић, Правно уређење средњовјековне будванске комуне, Никшић 1988. г., стр. 31.

8 И. Синдик, нав. дјело, стр. 14.

9 Н. Богојевић-Глушчевић, Својински односи у Котору у 14 вијеку, Никшић 1992. г., стр 30.

10 Од краја 9 до половине 12 вијека (1180. године).

пеног, али константног продирања грчких културних тековина¹¹, па и утицаја на право овог града.

Веома динамичан историјски развој и смењивање више различитих етапа, које је трајало вјековима, оставило је на правном животу средњовјековног Котора доста трагова различитих правних култура. Елементи тих различитих правних традиција вјековима су се таложили и комбиновали, а свој израз добили су у нормама градског Статута. О томе свједочи и изворна терминологија. Тако се, на примјер, у Статуту за мираз упоребљава латински термин "dos" и грчки термин у латинској верзији "parchivium", а у првој и другој нотарској књизи, поред термина "dos", у употреби је, иако рјеђе, варијетет "perchivum", који је најсличнији термину "ргисија" (прђија) упоребљаваном у српском средњовјековном праву. Ово говори о присуству терминологије различитих правних култура, римске, византијске и српске. Међутим, темељитијих проучавања правне терминологије статута наших приморских градова нема, иако је то питање веома значајно, јер, поред осталог, може бити један од показатеља, да ли је, и ако јесте у којој мјери, дошло до утицаја реципираног римског права на статутарно право¹².

2.- Извори

Основни извор за изучавање которског права свакако представља Статут града¹³. Статут није донијет одједном, већ сукцесивно, дуги низ година¹⁴. Он садржи разнородну правну материју, и у њему нема система, што не чуди ако се има у виду начин његовог доношења. У ствари, он представља збирку закона који су доношени када је требало регулисати оне односе, који су у свакодневном животу изазив-

11 И. Синдик, нав. дјело, стр. 85.

12 Ј. Даниловић, Дубровачки статут и "consuetudo", Анали Правног факултета у Београду, бр. 1-2, 1975. г.

13 Statuta et leges civitatis Cathari, Venetiis 1616, apud Rubertum Meiettum.

14 Најстарија датирана поглавља потичу из 1301. године (погл. 349. и 381).

али највише потешкоћа и спорних ситуација, а за које се адекватна рјешења нису могла наћи ни у обичајном праву (*consuetudinem antiquam*). Међутим, оваква правна техника није била особеност которског законодавца, већ је карактеристична и за законодавце осталих наших приморских градова.

Други значајан извор сазнања средњовјековног которског права су нотарске књиге¹⁵. За прву половину 14 вијека сачуване су двије: прва обухвата период 1326-1335.¹⁶, а друга 1329. годину и период 1332-1337. године¹⁷. Нотарске књиге представљају важан извор, неопходан за сазнање, колико је слика правних и друштвено-економских односа, коју нам пружа догматичко-нормативна анализа текста Которског статута, заиста сагласна са објективним, реално постојећим друштвеним односима у вријеме његовог важења, и колико су и како статутарне одредбе конкретно примјењиване у пракси.

Статут града и књиге которских нотара су основни извори на основу којих је сачињен и овај рад. Норме Которског статута представљају значајно полазиште у трагању за одговорима на постављена питања о миразу. Међутим, иако садржи доста поглавља која третирају проблематику мираза¹⁸, не може се рећи да је Статут ову установу систематски и до краја правно регулисао. Али, то је случај и са многим другим правним институцијама, па и облас-

15 Развитак комуналних послова и друштвене прилике изазвали су увођење нотарске службе у Котору и осталим нашим приморским градовима. Основни задатак нотаријата био је састављање и чување разних докумената и исправа (тестамената, *cartas*, инструмената, *sententias et alia acta iudiciaria*). Нотари су све документе који су пролазили кроз которску канцеларију преписивали *in libris cancelariae*, од којих су очуване до данас 182 књиге. Најстарија очувана књига потиче из 1326. г., а задња се завршава 1798. годином. С обзиром да је у Котору до сада познат први нотар из 1200. г. *Junius presbyter*, а да најстарије датирано поглавље Статута потиче из 1301. г., вјероватно је да су нотарске књиге вођене и прије 1326. године.

16 A. Mayer, *Monumenta catarensia*, вол. 1., ЈАЗУ, Загреб 1951. г.

17 A. Mayer, *Monumenta Catarensia*, вол. 2., ЈАЗУ, ЦАНУ, Загреб 1981. г.

18 *Statuta et leges civitatis Cathari* о миразу садржи поглавља 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 170, 194, 195, 196, 197, 198, 202, 203.

тима права¹⁹, што је све последица правно-техничког метода стварања права који је примјењивао которски законодавац²⁰.

За проучавање мираза доста грађе пружају и сачуване нотарске књиге. Велики број исправа о миразу, судских пресуда, тестамената, разних уговора, омогућава нам да нађемо одговоре на неке недоречености Статута и да што потпуније реконструишемо институт мираза у которском праву у првој половини 14 вијека.

Као допунски извори сазнања од посебног су значаја и обавјештења о појединим питањима из правне историје Котора и других средњовјековних приморских градова, која нам пружају постојећи научни радови²¹.

3.- Даваоци мираза

С обзиром да је имовинско правне односе у которској породици карактерисала противрјечност између, с једне стране, добара у приватној својини појединаца и, с друге стране, још увијек присутних остатака колективно-својинских односа и тенденције очувања имовине у кругу породице, усљед чега женска дјеца нијесу учествовала у насљеђивању ако имају браћу, которски законодавац је регулисао обезбјеђење материјалног положаја женске дјеце путем мираза. У том смислу је, прије свега, установио да отац или

19 Н. Богојевић, Подаци о облигационом праву у которским изворима 14 вијека, Зборник Правног факултета у Титограду, бр. 6-7, 1981. г.

20 Раније смо рекли да су углавном доношене норме које регулишу оне односе који су проузроковали највише спорова у пракси. И сам которски законодавац често посебно наглашава, у неким поглављима, који су га мотиви руководили у доношењу појединих одредаба (Стат. Цатх., цап. 149, 150, 152, 153, 172, 1973, итд).

21 И. Синдик, Комунално уређење Котора од друге половине 12 до почетка 15 столећа, Београд 1950. г.; Н. Богојевић-Глушчевић, Својински односи у Котору у 14 вијеку, Никшић 1992. г.; Н. Богојевић, Законско насљеђивање по которском статуту, Зборник Правног факултета, Титоград 1977. г.; Ј. Даниловић, Дубровачки статут и "consuetudo", Анали Правног факултета у Београду, 1975. г.; Ж. Бујуклић, Правно уређење средњовјековне будванске комуне, Никшић 1988. г., и други.

мајка могу удати кћерке, прије него ожене синове²², па и у случају да се синови томе противе²³. При томе је утврђена дужност оца да најприје уда кћери од прве жене, па затим од друге, и тако редом²⁴. Кћерке су имале право на мираз (... quae non sunt maritate, volumus quod debeant cum parhivio maritari..., cap. 147).

Основно правно питање које се овдје намеће јесте: да ли је у которском праву постојала обавеза давања мираза, а ако је постојала да ли је то била дужност по обичајном праву, или је она установљена Статутом?

Из стилизације статутарне одредбе 147. "... volumus quod debeant cum maritari..." произилази да се давање мираза намеће као обавеза. У првом реду обавеза се односи на оца и мајку, али из статутарног поглавља 146. сазнајемо да је обавеза да се да мираз постојала и после смрти родитеља. У том случају, браћа су била дужна да издржавају сестре, да их удају и дају им мираз од својих добара, уколико очева имовина (bona paternis) није била довољна²⁵. Чак су браћа од различитих мајки могла дијелити очева добра међу собом тек након удаје сестара²⁶.

22 Stat. Cath., cap. 142, Quod pater possit prius maritare filias, quam filios uxorare.

23 Stat. Cath., cap. 143, Quod pater contradicentibus filius possit filias maritare.

24 Stat. Cath., cap. 145, Quod pater prius teneatur maritare filias primae uxoris.

25 Stat. Cath., cap. 146, de sororibus non maritatis, quae remanent cum fratribus post mortem patris (Si filia, vel filiae non maritate... post mortem patris cum fratre, vel cum fratribus suis, habitaverint, volumus quod frater, seu fratres earum, teneatur maritare eas, iuxta possibilitatem suam, cum bonis paternis honorifice, sicut decet, et si de bonis paternis non sufficeret ad eas maritandos, velut decet, ipse, vel ipsi fratres, teneatur eas maritare de suo lucro.).

26 Stat. Cath., cap. 141, De divisione patrimonii, inter heredes diversarum uxorum (Volumus, quod heredes diversarum uxorum videlicet primae, et secundae, et inde superius. patrimonium patris sui, tam stabile, quam mobile, aequaliter debeant dividere inter se, si divisio aliqua inter eos antea non fuit facta, salvo tamen si filiae fuerint, prius maritentur.).

Пошто су се удале и добиле мираз, кћерке се нису могле противити оцу у било каквом његовом располагању осталом имовином²⁷. На преосталом дијелу "очинских и мајчинских добара" (de patrimonio, seu de matrimonio) оне нису имале никакво право, а отац и мајка су, ако немају синова, могли про анима суа слободно располагати том имовином²⁸.

Међутим, иако је давање мираза статутарним одредбама наметнуто као обавеза одређених лица у породици, склони смо да сматрамо да је то била дужност према обичајном праву прије доношења Статута, односно да су наведене статутарне одредбе обичајноправног поријекла. На такав закључак нас упућује чињеница да се которски законодавац понекад позива на старе обичаје (consuetudinem antiquam) у одређеним статутарним поглављима о миразу²⁹. Познато је да је у средњовјековном Котору обичајно право и након доношења Статута било извор права, и то супсидијарног карактера, и да су на основу њега рјешавана она питања која Статутом нису била предвиђена³⁰. Прописивањем обавеза да се да мираз, законодавац је вјероватно хтио прецизније дефинисати имовинско правне односе у которској породици, и посебно нагласити значај обезбјеђења материјалног положаја женске дјеце и потпуније заштити њихов интерес, који је вјероватно често био доведен у питање прије доношења Статута, када су обичаји били главни регулатор

27 Stat. Cath., cap. 148. (Si quis pater habent filiam, vel filias maritatis, cum dotibus... de residuo sui facti, idem pater possit facere suam voluntatem, si heredes masculos non habuerit, et ipsa filia, vel filiae, contraire non possint.)

28 Stat. Cath., cap. 147, Quod filia maritata cum parhivio, in residuo nullum ius habent (...sed si quaedam ex filiabus sunt maritate quaedam non maritatae, quae non sunt maritatae, volumus quod debeant cum parhivio maritari, et quod superfluum fuerit de patrimonio, seu de matrimonio, pater, vel mater possint facere quidquid eis placuerit pro anima sua, si filios non habuerint...)

29 Stat. cath., cap. 149, 150.

30 Stat. Cath., cap. 37, De consilio habendo in dubiis quaestionum qua non sunt in statuto (Statuimus quod si aliqua quaestio orta fuerit inter aliquos coram iudicibus de qua non inveniretur determinatio in statutis, iudices teneantur consulere cum senioribus civitatis, et habito consilio cum eis, quidquid videbitur de iure secundum antiquam consuetudinem, sententialiter definiant, et terminent de ipsa quaestione.)

друштвених односа. О томе свједоче и поглавља Статута у којима законодавац посебно наглашава да га је у доношењу конкретних одредаба мотивисало управо често угрожавање интереса жене који се тичу мираза³¹.

У првој нотарској књизи налазимо једну интересантну пресуду, донијету 10.4. 1333. године, у спору, у коме су тужиоци старатељи сирочади постављени од которске општине, а тужени је Трипун Сцити. Ови га туже због преварних радњи које је учинио са својим повјериоцима, с намјером да лиши мираза своју малољетну кћер, и траже да јој се обезбиједи мираз у случају удаје. Након Трипунове изјаве да ће је "часно удати према својим могућностима, као што то остали очеви чине", суд пресуђује да Трипуновој малољетној кћери мираз мора бити обезбијеђен (сачуван - ... quod dotes eiusdem pupile sint salve...), и да је мора достојно удати, према својим могућностима³². Иако на сличне спорове нисмо наишли у прве двије књиге которских нотара, несумњиво је да се у то вријеме инсистирало на досљедном поштовању принципа материјалног обезбјеђења женске дјеце у породици. То потврђује и чињеница да се као

31 Stat. Cath., cap. 149, De dote et parchivio (Nos Communitas Catharensis. Videntes quod multis mulieribus ex nostra Civitate maritatis cum parchivio, veniebant debita quaesita a creditoribus, antiquiora ipso parchivio, super viros earum, et recipiebant ipsum parchivium pro debito suo, et mulieris ipsae volentis suum parchivium, non habeant unde, sed amittebat illud, ne ammodo talia siat, ordinamus...); cap. 150, De vestimentis sponsarum (Ne ulterius super vestimentis, quae debent habere nouiciae eueniat aliquid dubium. Statuimus...); cap. 152, De donationibus sponsarum super parchivium (Contingit aliquoties quod patres, vel matres filiabus maritatis ultra dotes, seu parchiviu aliquid donant in vita, siue in morte, et mariti super ipsis donationibus molestant uxores. Statuimus...); cap. 153, Quod mulier non possit fideiubbere super parchivium suum (Attendentes fraudem, qua viri versus uxores multoties faciebant, et volentes huic malitiei contraire. Statuimus...), итд.

32 Monumenta Catarensis I, isp. 1078, 10.IV.1333. g. (... coram nobis iudicibus iuratis predictis conqesti sunt procuratores (h) orphanorum, positi per comune, aduersus Triphonem Sciti dicentes: "Tu fecisti ingenium cum creditoribus tuis, ut subtraheras perchivum filie tue. Unde quia ipsa est pupila, volumus, quod non decipiatur, sed des perchium, cum quo debeat maritori". Qui respondes dixit: "Nullus est, qui diligat filiam meam plus quam ego. Ego nutriui et nutrio eam intendes eam maritare honoranter secundum possibilitatem meam, ut ceteri patres faciunt". Quibus sic auditis nos iudices memorati sententialiter diximus, quod dotes eiusdem pupile sint salve, et Triphon pater suus predictus eam teneatur maritare honoranter, ut suam conditionem decet.).

тужиоци у овом спору појављују представници котторске комуне (procuratores orphanorum, positi per comune).

Без обзира на то што је круг лица која су обавезна да дају мираз статутарним одредбама ограничен на женине родитеље и браћу, то није онемогућавало и другим лицима да дају мираз. У великом броју (преко двјеста) нотарских исправа о миразу, које садрже прве двије нотарске књиге, налазимо потпунију слику о томе ко све даје мираз. У највећем броју случајева мираз даје отац³³, затим мајка³⁴ и браћа³⁵. Али, из неколико исправа видимо да се као даваоци мираза појављују и други женини сродници. Тако је, на примјер, Јуније Добрићев удао своју братаничну Драгу и за њу дао мираз³⁶; Бољан, син Грубешин, даје мираз својој нећаки Обради, кћери Сиглециној³⁷, итд. Овдје указујемо на то да је из исправа доста тешко протумачити у којем значењу се употребљава термин "neptis", с обзиром да их има више (унука, нећака, рођака).

Као занимљив податак из нотарских књига наводимо да су појединци из градске властеле (nobilitas) удавали своје служавке

33 Monumenta Catarensia I, 798. (Ego Obradus Desislauae Gambe canonicе contraho matrimonium cum Grube, filio quondam Elie, dans sibi filiam meam nomine Decho in suam legitimam uxorem, cum qua do sibi pro dote...); сл. исп. 142, 166, 172, 212, 308, 374, итд.; Monumenta Catarensia II, исп. 48, 62, 169, 241, 406, 770, итд.

34 Monumenta Catarensia II, 1336. (Ego Mare, uxor condam File, canonicе contraho matrimonium cum Branco, filio Branoy, dans sibi filiam meam nomine Rade in suam legitimam uxorem, cum qua do sibi pro dote...); сл. исп. 19, 51, 126, 260, 265, 433, итд.; Monumenta Catarensia I, 198, 334, 929, 1242, итд.

35 Monumenta Catarensia I, 149. (Ego quidem Martholus, filius quondam Petri Martholi, canonicе contraho matrimonium cum Nale Sergii Cantaualli, dans sibi sororem meam nomine Dessam in suam legitimam uxorem, cum qua do sibi pro dote...); сл. исп. 131, 338, 391, 473, итд.; Monumenta Catarensia II, исп. 58, 439, 510, 706, 1683, итд.

36 Monumenta Catarensia I, 954. (Ego Junius Dobrici canonicе contraho matrimonium cum magistro Martino...dans sibi neptem meam nomine Dragan in suam legitimam uxorem, filiam olim fratris mei Petri predicti, cum qua do sibi pro dote...).

37 Monumenta Catarensia I, 251. (Ego quidem Bolian, filius Grabesce, canonicе contraho matrimonium cum Radouano... dans sibi filiam Siglece, neptem meam, nomine Obradam in uxorem et do sibi pro dote...); сл. исп. 206, 297а, 836; Monumenta Catarensia II, 389, 671, 1248, 1262.

(*seruitrices, famulae*) и обезбјеђивали им мираз³⁸. Тако је нпр. један од најбогатијих которских патриција Марин Мекше удао своју служавку Мару за Богоја, брата Јарошева, и дао јој мираз³⁹. Лука, покојног Јакова Бенова, даје мираз својој служавки Драгослави, коју удаје за Лалка, сина Пуркијева⁴⁰. Нуције Гиле удаје своју служавку Станку за Тврдоја Радосте из Требиња и даје јој мираз⁴¹. Интересантан је један случај из друге нотарске књиге, када је тастатор Домања Винци одредио да извршитељи његовог тестаментa удају служавку Добру, кћер Станоја из Будве, за Драгоша Продашина, сељака из Грбља, и дају јој у мираз за покој душе Домањине (*in remissione anime*) винограде у Ангошу, уз обавезу да плаћа годишње четири гроша цркви св. Трипуна, а ако умре без

38 Познато је да је међу градским становништвом посебан положај имало робље, које се и у периоду најразвијенијег феудализма очувало у Котору, као и у далматинским градовима. "... Робље се јавља као предмет трговине и као кућна послуга. Статутарне одредбе односе се једино на кућно робље (*servi, servae, ancillae*). Човјек је постајао робом рођењем и куповањем, док је роб могао постати слободним једино вољом свога господара. Најчешће су властела у тестаменту даривала робовима слободу. Такви су се робови звали *liberticii, liberati a servitute dominorum suorum...*" - И. Синдик, Комунално уређење Котора..., стр. 46. Вјероватно су патрони, осим тестаментом слободу даривали и својим слушкињама, кад су их удавали и давали им мираз.

39 *Monumenta Catterensia II, 717. (Ego Marinus Mechse canonice contraho matrimonium cum Bogoye, fratre Jarosii, dans sibi famulam meam nomine Mare in suam legitimam uxorem, cum qua do sibi pro dote...).*

40 *Monumenta Catterensia II, 347. (Ego Lucas condam Jacobi de Bene canonice contraho matrimonium cum Lalce, filio de Purchia, dans sibi seruitricem meam nomine Dragoslauam in suam legitimam uxorem, cum qua do sibi pro dote...).*

41 *Monumenta Catterensia II, 1187. (Ego Nutius Gille canonice contraho matrimonium cum Tuerdoe Radoste de Tribigno, dans sibi seruitricem meam nomine Stancam in suam legitimam uxorem, cum qua do sibi pro dote...);* сл. исп. 192, 262, 589, 686, 1328, 1553; *Monumenta Catterensia I, 951.*

дјецe, виногради се враћају поменутој цркви⁴². Вјероватно су припадници градске властеле давали мираз својим слушкињама као награду за оданост и посебно залагање у пословима које су свакодневно обављале као чланови кућне послуге.

Према томе, на основу изворне грађе коју нам нуде нотарске књиге можемо закључити да су жени најчешће давали мираз њени сродници, који су приликом склапања брака са младожењом закључивали уговор о миразу.

Међутим, из једног броја нотарских исправа сазнајемо да је и сама жена могла закључити уговор о миразу и предати мираз мужу, али се у њима не види увијек од кога је жена добила мираз⁴³. Сама жена је доносила мираз мужу, највјероватније када није имала живе роди-

42 Monumenta Catarensia II, 218. (Nos dompnus Petrus, archidiaconus Catharensis, et Mira Syrach, epitropi testamenti olim Domagne Uinci, canonice contrahimus matrimonium cum Dragossio Prodascе de Gherbili, dans sibi Dobram, filiam Stanoy de Budua, in suam legitimam uxorem, cum qua damus sibi pro dote in remissione anime dicti testatoris... vineas condam dicti Domagne de Angosce... cum hac condicione, quod soluat annuatim pro eas ecclesie sancti Triphonis grossos IIII, et si decederet dicta Dobre sine herede, dicte vinee ad sanctum Triphonem libere reuertantur...).

43 Тако се нпр. Раде, кћи Толислава Ладице, удаје за Богоја, сина Братохне, коме доноси у мираз трећину своје куће и осам квадрањола винограда у Ангошу, али се из исправе не види од кога је добила тај мираз (Mon. Cat. I, 415. Ego Rade, filia Tholislai de Ladica canonici contraho matrimonium cum Bogoye, filio Bratocne... dans sibi me ipsam in suam legitimam uxorem et do sibi pro dote tertiam partem domus mee et octo quadragnolos inter vineam...); Ружа, кћи покојног Драшка, удаје се за крзнара Марина, сина покојног Базилија из Бијеле, и носи му у мираз 10 перпера, накит и нека одијела, половину ждријеба коју је добила од покојног оца, као и половину земљишта које је добила за мираз од оца и мајке (Mon. Cat. II, 687. Ego Rosa, filia condam Draschi, canonice contraho matrimonium cum Marino pillicario, filio condam Basilii de Bela, dans sibi mecum pro dote perperos decem, dua paria cercellorum, unam tunicam stametti et aliam vaccecte, et medietatem sdrebi, quod habuit pater meus, et medietatem territorii olim patris et matris mee...); Ага, кћер покојног Палма Града из Дубровника, удаје се за Гауцула пок. Јакова Трипуна Јакањина и предаје му на име мираза 700 перпера млетачких гроша, али се из нотарске карте не види од кога је за мираз добила тај новац (Mon. Cat. II, 1728. Ego Aga, filia condam Palme de Grade de Ragusio, canonice contraho matrimonium cum Gauculo condam Jacobi Triphonis Jacagne, dans sibi mecum pro dote perperos septingentos denariorum Venetorum grossorum...); сл. Monumenta Catarensia I, исп. 72, 470, 471, 475, 708, 1260; Monumenta Catarensia II, 81, 197, 786, 791, 836, 1180, 1377, 1572.

теље⁴⁴, браћу или друге сроднике. Потврду за то да је сама жена могла донијети мираз мужу налазимо и у статутарном поглављу 170, које одређује да жена која се после смрти мужа поново уда и преда мираз другом мужу може задржати у својој власти дио мираза и њиме слободно располагати⁴⁵. Међутим, овдје треба имати у виду и једно статутарно ограничење пословне способности жене, из 1315. године, по коме она није могла дати да се састави нотарска карта за неки правни посао у коме је она дужник или закључити брак, без сагласности два најближа сродника⁴⁶, док је обавезе без нотарске карте могла сама преузимати. Пошто је у которском праву, како ћемо видјети касније у одјелку о утемељењу мираза, било обавезно састављање нотарске карте о миразу (*carta dotis, instrumentum dotis*), то значи да је за њену пуноважност, у случају када је сама жена предавала мираз мужу, морала да постоји ова сагласност сродника. Она се у нотарској карти означавала фразом "*presentes et consentientes*"⁴⁷. Ако жена није имала сроднике, онда су вјероватно сагласност давали њени старатељи.

44 *Monumenta Catarensia* II, 1180. (*Ego Rada, filia condam Balduini... canonice contraho matrimonium cum Petro... dans sibi mecum pro dote omnia bona mea condam patris et matris mee...*); сл. 197, 687, 768, 791, 836, 1377, 1572, 1728; *Monumenta Catarensia* I, 470, 708, 1260.

45 *Stat. Cath.*, cap. 170, *De muliere secundum virum recipiente, qua retinuit sibi de parhivio (Mortuo viro alicuius mulieris, si mulier ipsa accepto parhivio suo, et omnibus quae pertinent ad ipsam, virum alterum recepit, retenta sibi parte parhivii, et aliorum bonorum, volumus quod totum illud quod sibi retinuit, nec assignavit secundo marito, sit in potestate ipsius mulieris...)*.

46 *Stat. Cath.*, cap. 172, *De puella faciente cartam, quod non teneat (... si aliqua puella aetatis legitimae, vel non legitimae, fecerit matrimonio, absque duobus melioribus propinquieribus suis, carta illa non teneat, sed sit nullius valoris.)*.

47 *Monumenta Catarensia* II, 1180. (*Ego Rade, filia condam Balduini Dragonis... canonice contraho matrimonium cum Petro... dans sibi mecum pro dote... Ad hoc presentibus et consentientibus Marco Dragonis et Dragone Johannis, propinquieribus eiusdem Rade...*).

4.- Предмет мираза

По статутарним одредбама⁴⁸, предмет мираза су могле бити покретне и непокретне ствари (... *res mobiles, vel stabiles de parchivio...* cap. 149). Међутим, из колико и из којих се све покретних и непокретних ствари морао састојати мираз, Статутом није било прецизно одређено. Изузетак једино представљају одредбе из 1316. године, које се односе на брачни прстен и на неке покретне ствари које су морале бити дате у мираз племкињама. Ту се ради о разним дјеловима одјеће, злату и ропкињи (*ancilla*)⁴⁹, али се у једном другом поглављу наводи и роб као предмет мираза (... *de Sclaua, vel de Sclauo quem, vel quam uxor in domu viri sui duxit... si servus, vel ancilla...* cap. 149). У случају да није могао обезбиједити наведене ствари, давалац мираза је морао умјесто њих дати у новцу онолико колико вриједе саме ствари⁵⁰. Али, ако није имао ни новца, онда је био дужан да да онолико од својих добара, колико одреде двојица "добрих људи" (*duos bonos viros*) које су бирале обје стране (муж и давалац мираза). Ако се ови не буду могли о томе сагласити, од-

48 Stat. Cath., cap. 149, 150, 151.

49 Stat. Cath., cap. 150, *de vestimentis sposarum* (Statuimus quod ab hodierna die in antea, quotiescumque aliqua nobilis mulier maritatur, habeat mantellum unum de scarlato furnitum, et investitum de cendato, et mantellum unum de saia viride similiter fornitam, et investitum; Grossonam de fuinis fornitam, et copertam de auricello, cupam de cendato fornitam, tunicam, et guarnacam de celono, vel de auricello, et ancillam...); cap. 151, *De annulo sposae*.

50 Stat., cap. 150. (... *volumus quod pecunia soluatur, quantum valuerint ipsae res...*).

лучивао је суд⁵¹. Статут садржи и једну прелазну одредбу којом одређује, да се сви спорови о овим питањима, настали прије доношења овог поглавља, имају ријешити *secundum consuetudinem antiquam*⁵².

Нотарске књиге нам пружају много више података о томе шта је све могло бити предмет мираза, и како су малобројне статутарне одредбе о овим питањима примјењиване у пракси.

Непокретне ствари су врло често даване у мираз. То су углавном биле куће, виногради и земља. Тако на примјер, Раде, кћи покојног Пашка Сумија, удала се за Палму Гогова и донијела му у мираз наслијеђено земљиште са дрвеном кућом, њиву код св. Лаурентија, два квадралола винограда у Тивту и свој дио земаља у Грбљу⁵³. Стане, удовица Верганова, за мираз своје кћери Брате дала је половину своје дрвене куће и половину винограда у Магаригију⁵⁴. Брата, кћи Гвидова, за мираз своје кћери Белле дала је половину

51 Stat., Cath., cap. 150. (et si denarios non habuerint, quantum aestimatum fuerit de bonis suis per duos bonos viros ambarum partium, tantum recipiat ipse vir pro rebus illis, et si inter se concordari non poterit, Curia teneatur hoc complere... et si aurum non habuerint, teneatur dare pecuniam pro eo, vel de rebus suis aestimatis per Curiam tantum pro quanto ipsum aurum poterit comprari...); Monumenta Catarensia II, исп. 1419. (Nos Theodorus Gige ex una parte et Triphon Vlade ex altera concordamur ad iunice[m] et promittimus unus alteri ratum et firmum habere, quicquid inter nos dixerint... de facto perchiui filie mee Theoderi et uxoris mei Triphonis predicti.); исп. 1515. (Ego Sergius canonicè contraho... cum qua promitto sibi dare pro dote illud, quod dixerint...).

52 Stat. Cath., cap. 150. (... et si aliqua quaestio orta fuerit inter aliquos de rebus praedictis promissis in dotibus per cartum Notarii ante celebrationem huius capituli, et non poterit habere, et dare praedictas res promissas, soluat pro ipsis secundum consuetudinem antiquam.).

53 Monumenta Catarensia II, исп. 197. (Ego Rade... canonicè contraho matrimonium cum Palma de Gogo, dans mecum pro dote... territorium meum hereditatis et domum lignaminis in eo terram meam ad sanctum Laurentium... duos quadragnolos vinee in Teudo... et partem meam terrarum de Gherbili...).

54 Monumenta Catarensia II, исп. 1544. (Ego Stane, uxor condam Vergne canonicè contraho matrimonium cum Juroye... dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro dote medietatem domus mee lignaminis... et medietatem vinee mee de Magarigio...).

своје куће и половину својих винограда, њива и воћњака⁵⁵. Слава, кћи Миха Басе Пелегрина, которског властелина, добила је од свог оца у мираз 27 квадрањола винограда од по сто чокота лозе са околним земљиштем, вилу са вртovima и њивама и кућу (castanica) у Јакиндолу⁵⁶. Драге, удовица Марина Врадија, за мираз своје кћери Доме дала је своју кућу с имањем, виноград у Ангошу, свој дио ждријеба⁵⁷ у Грбљу и још двије куће⁵⁸.

Из нотарских исправа се види да су уз земљу и посадници (villani, homines qui sunt in sella) могли бити предмет мираза. То је, наравно, произишало из њиховог положаја трајне везаности за земљу, тако да су се сва располагања земљом настањеном посадницима односила и на посадника⁵⁹. Тако је нпр. за мираз своје кћерке Славе, Раде,

55 Monumenta Catarensia I, исп. 198. (Ego quidem Brata... facio canonicе matrimonium cum Martino... dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro dote medietatem domus mee... medietatem vinee, terre et calameti...).

56 Monumenta Catarensia II, исп. 1242. (Ego Micho... canonicе contraho matrimonium cum Grasso... dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro dote quadragnolos viginti septem de vinea in Juchin dol ad C vites per per ordinem et omnes terras circa eam positas et cum villa, hortis et terris, que sunt circa eandem villam, et castanicam...). Овдје указујемо на то да значење ријечи "villa" није прецизно одређено; по једном тумачењу, ради се о кући, дворцу которске властеле, опасане зидинама (в. Н. Богојевић-Глушчевић, Својински односи у Котору у 14 вијеку, 1992. г., стр. 83); по другом тумачењу, овај термин значи село или сеоско имање на коме је била кметовска или властеоска и кметовска кућа, која је са цијелим имањем сачињавала вилу, и у том случају је изједначен са термином "casale" (в. И. Синдик, Комунално уређење Котора..., стр. 23, 59).

57 Пошто су добили Грбљ од краља Милутина 1306. (или 1307) године, Которани су прву подјелу земље извршили између 1316. и 1339. године. Том приликом Грбљ је подијељен на "ждријебе" (sdrebi), а сваки "ждријеб" на карате или карубе (caratus vel carubba). "Ждријеб" се идентификује са "pars", али "pars" често значи и "caratus vel carubba". Већи дио карата био је додијељен властели, а мањи дио пучанима. Иначе, сам термин "ждријеб" означава стари начин првобитне диобе коцком дотле још необрађене и неподијељене земље (в.: И. Синдик, Комунално уређење Котора..., стр. 58).

58 Monumenta Catarensia II, исп. 265. (Ego Drage... canonicе contraho matrimonium cum Bogoye... dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro dote domum meam cum casale... vineam meam de Agnosce cum castanica... et partem meam de sdrebi de Gherbili... Item aliam domum meam...).

59 Посадници су посебна, зависна категорија становништва у Дистрикту, али се помињу и у крајевима које је Котор у 14 вијеку добио од Србије. Посадници постају

удовица Церне Гигина, дала, између осталог, и своје земље у Ластви са посадницима⁶⁰. Доне, удовица Базилија Мартова, са синовима Матом и Драганом, дала је за мираз своје кћерке Раде земље у Црном Плату са људима (посадницима) на тим земљама⁶¹.

О сличним примјерима давања непокретности у мираз свједочи велики број нотарских исправа⁶².

Од покретних ствари предмет мираза је најчешће био новац, затим одјећа, племенити метали (злато и сребро) и накит. Тако је нпр. Јуније Добреков за мираз своје кћери Стане дао 300 крижних перпера, 11 асагија злата и разна одијела⁶³. Славко, син покојног Озроја, за мираз своје сестре Стане дао је 60 перпера, одијела и накит⁶⁴. Када се ради о миразу племкиња, у нотарским исправама се редовно помиње и ропкиња (*ancilla*) као предмет мираза, а одјећа је

људи патрона код којих су ступили у такав положај. Ступање у посаднички положај је добровољно (*ex bona voluntate*). Они су били обавезни да служе господару *secundum usum et consuetudinem civitatis*. Њихов положај је био трајан, и само је изузетно, уз дозволу патрона, могло доћи до промјене таквог статуса. Више о томе в.: Н. Богојевић-Глушчевић, *Својински односи...*, 1992. г.

60 Monumenta Catarensia II, исп. 719. (*Ego Rade... canonicè contraho matrimonium cum Angelo Sciti, dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro dote... villam meam de Lastua cum villanis et terris ibidem...*).

61 Monumenta Catarensia II, исп. 1516. (*Ego Dome... una cum filiis meis Mathe et Dragone, canonicè contraho matrimonium cum Domagna... dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro dote... homines, qui sunt in dicta sella...*).

62 Monumenta Catarensia II, исп. 72, 141, 142, 149, 154, 166, 172, итд., Monumenta Catarensia II, исп. 19, 51, 58, 81, 126, 169, 224, 241, итд.

63 Monumenta Catarensia I, исп. 166. (*Ego quidem Junius... canonicè contraho matrimonium cum Scime Clementis, dans sibi filiam meam... cum qua do sibi... trecentos perperos de cruce et undecim assagia auri atque unum mantellum de saya viridi et guarnachiam unam et tunicam de stametto...*); сл. исп. 131, 141, 142, 149, 154, 166, итд.

64 Monumenta Catarensia II, исп. 1263. (*Ego Slaucus, filius condam Osroye, canonicè contraho matrimonium cum Sisia... dans sibi sororem meam... cum qua do sibi pro dote perperos LX, quatuor tunicas stametti et dua paria cercellorum argenti deaurati.*); сл. исп. 19, 48, 51, 58, 62, 81, 169, итд.

"по обичају племкиња" (*vestimenta more nobilium mulierum, indumenta more nobilium mulierum*)⁶⁵.

Предмет мираза могле су бити не само тјелесне ствари, него и права⁶⁶. Из неколико нотарских исправа се види, да се половина од цјелокупне имовине могла намијенити као мираз. На примјер, Грубе Обркати је за мираз своје сестре Маре дао половину свог иметка⁶⁷. И Петар Радун је за мираз своје кћери Стане намијенио половину свих својих добара⁶⁸.

Према томе, можемо закључити да у которском праву у првој половини 14 вијека није било ограничења у погледу ствари које су могле бити предмет мираза.

65 Monumenta Catarensia II, исп. 62. (*Ego Nutius Gille de Cataro canonice contraho matrimonium cum Elia Nicolai Cagurri de Antibarò dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro dote perperos mille, quinquaginta axagia auri, unam tunicam et unum guarnacolum de scarletto, fornitum in frigis, et tunicam et guarnachiam boni caloni, fornitam in frigis, et mantellum scarleti et gronsonam de cone slatehe investita in duasio et unam cuppam de cendado et ancillam.*); исп. 273. (*Ego Petrus Gregorii Belletii canonice contraho matrimonium cum Triphone condam mathei de Basca, dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro dote perperos sexcentos et axagia quinquaginta auri, unam ancillam et vestimenta more nobilium mulierum...*); сл. Monumenta Catarensia I, исп. 149, 875, 936, 1147; Monumenta Catarensia II, исп. 48, 260, 1161, 1177, 1242, 1260, 1483, итд.

66 Monumenta Catarensia I, исп. 155 (*Ego quidem Stane... do et concedo Slauoye... omnem potestatem, quam habeo de una carta notarii de ducentis perperis super Micho de Cemberoso, quod possit petere dictum debitum...*);

Monumenta Catarensia III, исп. 126. (*Ego Blane, uxor quondam Grube Mussi, canonice contraho matrimonium cum Marco... dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro dote... medietatem omnium debitorum, que debentur dicto Grube per cartam notarii...*); исп. 127. (*Ego Blane... facio plenariam potestatem Marco, genero meo, illius carte notarii perperorum XL, quam habeo super patrem et fratres meos, volens, quod possit petere et demandare medietatem illius debiti super eos...*).

67 Monumenta Catarensia I, исп. 391. (*Ego quidem Grube Obraciti... dans sibi sororem meam... cum qua do sibi pro dote... et generaliter medietatem totius facti mei...*).

68 Monumenta Catarensia I, исп. 489. (*Ego Petrus Radun de Dulaco una cum uxore mea Dobre canonice contraho matrimonium cum Moysa... dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro dote medietatem totius facti mei mobilis et stabilis...*), сл. исп. 954; Monumenta Catarensia II, исп. 1487.

5.- Ушемељење мираза и правни режим на миразним добрима

У которском праву, као и у римском⁶⁹, мираз је био скуп добара која би поводом брака жена или неко други за њу давао мужу као допринос лакшем сношењу трошкова заједничког домаћинства (*ad sustinenda onera matrimonii*). Из садржаја свих одредби о миразу јасно се испољава принцип Јустинијановог права да је мираз женина својина⁷⁰. Исти принцип садржи и Дубровачки статут, у коме се изричито каже: "Наша намјера је да мираз женин буде у сваком случају сачуван" (*Intentionis enim nostrae est, ut semper et in omni casu dos siue parchivium mulieris sit sacrum*)⁷¹. Одредбе Которског статута које се односе и на друге институте брачног и уопште породичног права, по садржају и форми, скоро су идентичне са одредбама Дубровачког статута⁷². Поред географске близине и исте друштвене структуре, томе су вјероватно допринијеле и брачне везе, које су између Которана и Дубровчана биле врло честе⁷³.

Дакле, имовинско правни односи супружника у которском праву базирани су на начелу подијељености њихове имовине. Жена је доласком у породицу уносила у њу мираз који је био њена својина⁷⁴. За вријеме трајања брачне заједнице муж је управљао миразом као

69 Б. Еиснер, М. Хорват, Римско право, Загреб 1948. г.

70 "Иако мираз улази у мужевљево имовину он је ипак женин"-Д, 23, 3, 75 *Tryfonis libro sexto disputationum*: "Quamvis in bonis mariti dos sit, mulieris tamen est", А. Ромац, Извори римског права, 1973. г.

71 *Stat. Rag. Liber statutorum IV, cap. 1.*, Д. Јевтић, М. Мирковић, Државно правна историја Југославије - одабрани извори са коментарима.

72 И. Синдик, Комунално уређење Котора...; М. Сиротковић, Л. Маргетић, Повијест држава и права народа Југославије, Загреб 1988. г. стр. 87.

73 *Monumenta Catarensia I*, исп. 875, 1142, 1147; *Monumenta Catarensia II*, исп. 48, 369, 510, 589, 674, 681, итд.

74 Стат. Цатх., цап, 149, 153, 156, 158, 161, 194, 197.

нека врста плодоуживаоца. Његово право на миразним добрима било је *ius in re aliena*.

а) Када говоримо о утемељењу мираза, треба разграничити, на једној страни, правни однос између жене и њених сродника, који је заснован на статутарним одредбама о обавези ових да јој обезбиједи мираз⁷⁵, од, на другој страни, правног односа између даваоца мираза (жене или њених сродника) и мужа утемељеног уговором о миразу, о чијој предаји се обавезно састављала посебна јавна исправа - нотарска карта (*carta Notarii*). У нотарским књигама се уочава једнообразност у састављању највећег броја исправа о миразу (*carta dotis, carta perchiui, instrumentum dotis*). У првом дијелу исправе отац, мајка, брат (или сама жена) изјављује да је склапајући брак између своје кћери или сестре и Н. Н. дао (дала) у мираз одређене ствари које се поименично наводе. У другом дијелу исправе муж потврђује пријем и јамчи за мираз својом личношћу и цјелокупном имовином (*recipio super me et omnia bona mea*). Исправа је састављана у два примјерка, а при њеном састављању су, поред странака и нотара, присуствовали и својим потписом је овјеравали судија, један свједок и аудитор⁷⁶. Иако је Статутом тек 1351. године прописано⁷⁷ да сваку исправу, поред судије и нотара, потписује и аудитор (не наводи се свједок), из нотарских књига се види да је таква пракса постојала и прије доношења наведене одредбе. Посљедња исправа о миразу у којој се помиње и свједок потиче из 1331. године⁷⁸.

Ево примјера како су у највећем броју случајева изгледале нотарске карте о миразу:

75 Стат. Цатх., цап 141, 142, 146, 147.

76 Аудитори су били општински чиновници који су имали улогу чувара законитости приликом суђења и састављања јавних исправа, и надзирали су рад нотара. У најстаријој сачуваној нотарској књизи у Котору, аудитори се појављују већ у исправама из 1326. године, а у Статуту се помињу тек 1351. године. Ови службеници су постојали и у Будви, док су у далматинским градовима ову функцију вршили егземинатори.

77 Stat. Cath., cap. 386, *Quod iudex et auditor se subscribant in cartis aliquin valeat.*

78 Monumenta Catarensia I, исп. 708. (... Actum in presencia iurati iudicis Pascalis Martoli, auditoris Matei Matie, testis Marci Dragonis).

"Ја, Раде, удовица Јакова Јакањина из Котора, са сином Марином, склапам брак између Миха покојног Јунија Боне из Дубровника и своје кћери Белце, коју му дајем за закониту жену, и са којом му дајем (предајем) на рачун мираза хиљаду перпера млетачких гроша и одијела по обичају племкиња. Све горе наведено, ја, споменути Миха, примам, и јамчим својом личношћу и цјелокупном имовином. О овоме су сачињене двије јавне исправе. Исправе су сачињене у присуству заклетог судије Паскала Бартолија и аудитора Трипуна Буће"⁷⁹.

Норма која одређује да се мора сачинити нотарска карта о мирузу у функцији је принципа очувања имовине обухваћене жениним миразом. Наиме, мираз је у часу престанка брака морао бити успостављен у стање у коме је био при склапању брака и враћен жени, њеној дјечи или ономе ко је мираз дао. Како је муж за вријеме трајања брака управљао миразом, он је често био у ситуацији да умањује ту имовину (отуђивањем, залагањем својим повјериоцима), услед чега се дешавало да је жена остајала без мираза. Зато је которски законодавац хтио зауставити такву праксу, и да би заштитио интерес жене, наложио је мужу да о пријему мираза сачини јавну исправу. Своју мотивацију за доношење статутарног поглавља 149, *De dote et parchivio*, из 1316. године законодавац је овако изразио: "Ми Которска Комуна, видјевши да су се многим женама из нашег Града, удатим са миразом, обраћали мужевљеви повјериоци са потраживањима старијим од мираза, и намиривали их из самог мираза, а жене које су (касније) хтјеле узети свој мираз, нијесу имале одакле, већ су остајале без њега; да се то не би догађало, наређујемо и одређујемо, да од данашњег дана убудуће, ако нека жена, или неко за њу буде дао мираз, о примитку мираза муж је дужан сачинити јавну исправу ономе ко му мираз буде дао"⁸⁰... Ако

79 *Monumenta Catarensis I*, исп. 875. (*Ego, Rade, uxor quondam Jacobi Jacagne de Catharo, una cum filio meo Marino canonice contraho matrimonium cum Micho condam junii de Bona de Ragusio, dans sibi filiam meam nomine Belce in suam legitimam uxorem, cum qua do sibi pro dote mille perperos denariorum Venetorum grossorum et indumenta more nobilium mulierum. Que omnia predicta ego dictus Micho recipio super me et omnia bona mea. De hoc autem duo sunt similia instrumenta et publica. Actum in presentia iurati iudicis Pascalis Bartholi et auditoris Triphonis Buchie.*)

80 *Stat. Cath., cap. 149, De dote et parchivio (Nos Communitas Catharensis. Videntes quod multis mulieribus ex nostra Civitate maritatis cum parchivio, veniebant debita quaesita a*

се, прије него се сачини карта дотис, појави пред судом мужевљев повјерилац са нотарском исправом и пријави своје потраживање, онда ће му суд сачинити исправу по којој се најприје морао подмирити тај дуг. Али, ако је повјерилац тражио исплату дуга послје закључења уговора о миразу и сачињавања cartae dotis, дуг се није могао наплатити од мираза. У том случају се, дакле, прије има исплатити мираз, без обзира на то колико је старије повјериочево потраживање.⁸¹ Женино право да тражи повраћај мираза јаче је од права мужевљевих повјерилаца на основу других нотарских исправа.

Како су ове статутарне одредбе примјењиване у пракси, можемо видјети из неког судског спора из 1327. године,⁸² у коме Матеј Трипуна Јаковљева тужи Јунија Качића што је злонамјерно са

creditoribus, antiquiora ipso parchivio, super viros earum, et recipiebant ipsum parchivium pro debito suo, et mulieres ipsae volentes trahere suum parchivium, nan habebant unde, sed amittebat illud, ne ammodo talia siat, ordinamus, et statimus, quod a die hodierna in antea, si aliqua mulier, vel aliquis pro ea dotem dederit, vel parchivium, de receptione ipsius parchivii, maritus Cartam publicam supra se facere teneatur, illi qui parchivium sibi assignauerit...).

81 Stat. Cath., cap. 149. (... si quis creditor comparuerit ad Curiam cum carta Notarii, super aliquem, qui velit accipere, siue ducere uxorem dicens, factum illius est obligatum michi, sicut continentur in neo instrumento, faciatis contrauitare socero, vel illi, dui dat parchivium, ne praesumat dare parchivium eidem, et Iudices contrauint, et faciant sibi cartam Notarii, contrauitationis, et si cartaa contrauitationis fuerit ante illam de parchivio, prius soluatur debitum, quam parchivium, et si ipse creditor non fecerit, ut praedictum est, parchivium ipsum praesoluatur, quamvis debitum foret antiquius...).

82 Monumenta Cataresia I, исп. 332. (Coram nobis...iudicibus iuratis, conquestus est Matheus Triphonis Jacobi aduersus Junium de Cacih dicens: "Fecisti ingenium cum Luce de Gosti, genero tuo, debitore meo, faciendo fieri cartam perchiui filie tue, uxoris eius, post matrimonium consumatum magno tempore, ut subtraheres debitum meum prectum, quod facere minime potuisti, quia debitum meum est antiquius carta ipsius perchiui". Junius quoque respondens dixit: "Ingenium aliquid non feci"...UNde nos disti indices utramque partem audientes et videntes statutum, in quo legitur, quod si creditor non comparuit ad curiam, quando debitor suis voluerit ducere uxorem et sibi fieri peterit cartam quitationis, dictu perchium prius soluatur, quamvis dictum ipso perchiuo foret antiquius. Et quia dictus Matheus non comparuit... diximus dicto Junio, quod iuraret se ingenium non fecisse, sicut dicebat Matheus predictus; qui volens iurare, Matheus predictus iurare non permisit eundem. Ideo per sententiam diximus, quod perchium memmoratum ante soluatur quuam debitum Mathei eiusdem.).

својим зетом, а његовим дужником Луком Гостовим, дуго времена послије склапања брака, сачинио исправу о миразу своје кћерке, а Лукине жене, да би га лишио намирења потраживања, што није смио учинити, јер је његово потраживање старије од исправе о миразу. Пошто је тужени порекао злу намјеру, суд установљава, да статут одређује, ако се повјерилац не покаже суду када се његов дужник жени, и затражи да му се сачини исправа на основу које може захтијевати да се најприје подмири његово потраживање, да се мираз има прије исплатити, без обзира колико је потраживање старије од мираза. Будући да се Матеј није показао, суд позива туженог Јунуја Качића, да се закуне да није имао злу намјеру, али Матеј му то није дозволио. Зато суд одбија тужиочев захтјев и пресуђује да се мираз исплати прије Матејевог потраживања.

Сачињавање нотарске карте о миразу обезбјеђивало је правну сигурност, јер је жени омогућено да на далеко лакши начин докаже и оствари своје право, поготово ако се зна да у Котору жена није могла бити свједок на суду.⁸³ О доказаној снази цартае дотис податке нам пружају и нотарске књиге.⁸⁴

83Stat. Cath. cap. 130, *Quod mulier non possit esse testis*.

84У једном судском спору из 1332. године, Никола Куфети тужи Будну, удовицу Милојеву, тражећи од ње да му ради намирења потраживања према њеном покојним мужу уступи његову кућу, а као доказно средство поднио је исправу о дугу (*una carta debiti*). Међутим, пошто Будна тврди да кућа припада њеном миразу, а да се *carta perchiui* налази међу исправама прошлих нотара, суд одређује да у року од два мјесеца, од ступања на дужност нових судија, поднесе нотарску карту о миразу, да би доказала своје право на споменутој кући. У противном, Никола је да би доказала своје право на споменутој кући. У противном, Никола је може преузети да би подмирио своје потраживање према њеном покојном мужу. На основу те пресуде Николаа Куфети 22.02. 1333. године, пред новим судијама, покрене судски поступак против Будне, тражећи да уђе у посјед споменуте куће, пошто Будна није поднијела у року нотарску карту о свом миразу. Када је то констатовао, суд је донио пресуду којом дозвољава Николи да уђе у посјед наведене куће за три мјесеца, а по истеку тог рока да се обрати суду ако је жели продати да би намирио своје потраживање према Будином покојном мужу; *Monumenta Cartaresia I*, исп. 983, 15.04.1332.g. (*coram nobis iuratis indicibus...conquestus est Nycola Cuffecti aduersus Budnam, uxorem quondam Milloye, cum una carta debiti super dictum maritum suum dicens: "Tu possides domum eius, volo ergo, ut exeas, quia est mei debitoris". Que Budna respondens dixit: "Ego possideo pro perchiuo meo". Cui nos dicti iudices diximus, quod probaret et ipsa dixit: "Cartam perchiui mei habeo inter carrtes notariorum preteritorum"...nos iudices...per sententiam dicimus, quod si dista Budna cartam predictam sui perchiui non ostenderit ad ostenderit ad aliam*

Иако је најчешће непосредно прије склапања брака закључиван уговор о миразу и муж нотарском картом потврђивао да је примио од жене, њених родитеља или других сродника мираз, било је и случајева када се давалац мираза обавезивао да ће одређена миразна добра предати мужу након закључења брака.⁸⁵ У таквим случајевима најчешће је састављана посебна нотарска исправа, уз инструментум дотис којим је младожења потврђивао пријем дијела мираза. Садржина тих нотарских карти је веома слична апстрактним задужницама путем којих су у то доба најчешће закључивани

curiam post nos venturam, infra duos menses ab intratione iudicum nouorum, dictus Nycola intret in dictaa domo pro debito carte sue memorate secundum consuetudinem civitatis.); исп. 1057., 22. 02. 1333. g. (Coram nobis iudicibus iuratis predictis coquestus est Nycola Cuffecti aduersus Budenam uxorem guondam Millochne, cum una carta sententie predecesorum indicum Pascalis et Base, in qua continebatur, quod si dista Budena non ostenderit coram nobis infra duos menses... instrumentum dotis sue, per quod impediabat, quod dictus Nycola non intrare pro debito suo, quod uolebat super maritum eiusdem, domum dicti sui mariti, idem Nycola posset intrare pro dicto debito domum memoratum, dicens nobis et Budene supradiste: "Terminus dictorum mensium transiuit et dicta Budena non ostendit instrumentum dotis sue predictae. Volo ergo intrare domum eandem". Quibus sic auditis videntes dictam sententiam Nycole Cuffecti, et quod dicta Budena non montrauit instrumentum sue dotis memorate infra duos menses predictos, sententialiter diximus, quod idem Nycola intret domum predictam secundum sententiam suam tenendo per tres menses, et postea veniat ad curiam, si vendere Voluerit, ut est moris.); slični primjeri dokazane snage cartae dotis исп. 527, 1122, Mon. Cat. II, 954.

⁸⁵Monumenta Catarensia I, isp. 1320. (Ego Brathe, uxor condam Grube Bratochne, canonicè contraho matrimonium cum Radosta... dans sibi filiam meam... cum quomodo sibi pro dote medietatem domus mee hereditatis, et dare promitto medietatem vinee mee... usque ad unum annum proxime venturum...); Monumenta Catarensia II, isp. 439. (Ego Silvester, filius Nifici de macia Auri de Ragusio, canonicè contraho materimonium cum Petro, filio Rusini de Pimma de Cataro, dans sibi sororem meam... cum qua promitto pro dote perperos quingentos ei denariorum Venetorum, qui deficiunt, obligo me soluere usque ad quatuor annos proxime venturos, videlicet omni anno perperos quinquaginta...); исп. 1317. (Ego Medoye de suichic canonicè contraho materimoonium cum Petro... dans sibi filiam meam... cum qua do sibi ad presens pro dote perperos C, et centum et quinquaginta obligor sibi dare in pannis diste filie mee, et reliquos centum et quinquaginta obligor sibi dare usque ad II annos proxime venturos... Et ego dictus Petrus predictos recipio et alios recipiam super me et omnia bona mea.) исп. 1051. (... quod Micho... cum qua dedit sibi pro dote perperos mille... et perperos... obligatur sibi dare, quando ipsam duxerit in uxorem...).

уговори, али се, за разлику од њих, увијек наводи правни основ обавезе (*de ratione perchiui, pro restanti dotis, de residuo perchiui*).⁸⁶ Да би се обезбиједила предаја миразних добара у утврђеном року, у исправу је уношена клаузула "*sint in pena de quinque in sex per annum*", по којој је у случају доцње дужник (давалац мираза) био обавезан да плати затезну камату од 20%.⁸⁷ Иако ова клаузула није била предвиђена Статутом, она се, судећи по нотарским исправама, редовно употребљавала.⁸⁸

При уговарању мираза често су предвиђани и неки споредни елементи (*accidentalía negotii*), као нпр. о начину коришћења миразних добара, о начину повратка мираза и други.⁸⁹ Има и случајева да су одређене непокретности које су даване у мираз биле под теретом.⁹⁰

86 *Monumenta Catarensia I*, исп. 167. (*Ego Junius de Dobreco coonfiteor me debbere dare Scime Clementis trecentos perperos pro resideo dotium filie mee Stane, quorum obligor sibi soluere centur perperos octava die, antequam ducat filiam meam ad domum suam, et reliquos usque ad tres annos proxime venturos in tribus solutionis...*); исп. 213. (*Ego quidem magister Phylippus... confiteor me debere dare Petro... genero meo... centrum perperos de cruce pro residuo dotium filie mee Phylippe, uxoris eius, quos oblogor sibi soluere usque ad unum annum proxime venterum pena non obstrante*); исп. 681. (*Ego Sergius... confiteor me debere dare Paulo... genero meo, perperos... quos obligor sibi soluere usque ad dues menses proxime venturos de ratione perchiui filie mee. Si non autem, sint in pena de quinque in sex per annum super me et omnia bona mea*); сл. исп. 52,59, 246, 469, 1162, itd.

87 Marko Kostrenčić i koautori, *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslavie*, Zagreb 1978.g.

88 Она је често уношена у нотарске исправе у којима дужник признаје да је дужан да у одређеном року исплати повериоцу извесну суму новца. Први пут у Котору јавља се у једном документу из 1200. г. У Статуту се не помиње, али се толико често налази у нотарским исправама, да možemo рећи да је постала обичајно-правно правило. Чак се у неким исправама и каже "*sub pena secundum usum terre*" (*Monumenta Catarensia II*, исп. 1485., 22. II. 1337., *Ego Bele... confiteor me debere dare Dametrio, genero meo, pro perchiuo filie mee perperos triginta, quos obligor sibi soluere, usque quando exiuerit a magistro suo Negota, sub pena secundum usum terre super me et omnia bona mea*; слично исп. 126, 1467; *Monumenta Catarensia I*, исп. 389).

89 *Monunta Catarensia I*, исп. 198. (*Ego quidem Brata... facio canonicè matrimonium cum Martino... dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro dote... tali conditione adicta, quod si dictus Martinus vellet recedere de Cataro aliquo tempore cum uxore sua predicta, non possit recommendare alteri quam michi dictas possessiones, et ego teneat sibi dare omni anno medietatem fructum ipsarum*); исп. 142. (*... Et extimo sibi predicta omnia ducentis perperis, tali conditione et pacto, quod si contigeret, quod dos predictaa deberet restitui aliquo casu, teneatur restituere ducentos perperos pro dote predicta et dictas res sibi*

Након потпуног извршења уговора о миразу муж је често посебном нотарском исправом потврђивао да је примио преостали дио ми­раза.⁹¹ Спорови о неуредном извршењу уговора о миразу, ако је судити по нотарским књигама, нису били чести. Само смо у другој нотарској књизи наишли једну пресуду од 14. 12. 1336. године⁹². Пресуда је донјета у спору у коме Грассо Анђела Сцитија тужи свог таста Миху Палегрина да му је остао дужан предати, на рачун ми­раза своје кћерке, 26 асагија злата и један гримизни капут.

tenere...); исп. 770. (Ego Pasque Calich do domum meam Vite... genero meo... quam domum do ei perperis centum pro restanti dotis... tali conditione, quod ego Pasque predictus poooin dictam domum habitare et fructare in vita mea, итд.

90 Karakterističan je primjer crkvenih i manastirskih nepokretnosti koje su pojedincima davane u zakup (in perpetuum). Obaveza zakupca se sastojala u plećanju zakupnine u ugovoreno vrijeme. Pravo crve na iznos zakupnine djeluje erga omnes, vezano je za nepokretnost, bez obzira kod koga se ona nalazila. Na zakupljenoj nepoktetnosti zakupac je stigao pravo stvarnopravnog karaktera koje je prenosivo inter vivos i mortis causa, i veoma slično svojini (v. N. Bogojević-Glušćević, Svojinski odnosi u Kotoru u XIV vijeku, 1992. g.); Monumenta Catarensia I, исп. 1242. (Ego Brathe... canonicе contraho matrimonium cum Jacobo... dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro date domum meam edificatum in territorio sancti Benedicti tali conditione, quod soluat annuatium dicto monasterio unum perperum...); Monumenta Catansia II, исп. 434. (Ego Brathe... canonicе contraho matrimonium cum Elia... dans sobi filiam meam... cum qua do sibi pro dote... et domus lignaminnis... in teritorio ecclesie sancti Massimi, que domus esrt obligata soluere dicte ecclesie omni anno dererios sex.).

91 Monumenta Catarensia I. исп. 572. (... ego quidem Bogauec...confiteor, quod recepi a Bogoie, connato meo, in dotibus cum sorore sua Rade et uxore mea pro omni ratione perchiui perperos centum tres super me et omnia bona mea...); Monumenta Catarensia II, исп. 557. (Ego Nycola Capsee Confiteor michi integre fore satisfactum a Russino Pime, socero meo, de tota ratione perchiui, quod michi dare debebat cum filia sua, uxore mea. Unde ad maiorem eius catelam sibi facio fieri hoc presens publicum instrumentum, volens quod de cetero ipsum pro dicto perchiuo non possim pertuo monesrtare.); исп. 1191. (Ego Margus Dragonis confiteor me recepisse a Russino Pimme, socero meo... perperorum... de perchiuo Rade, filie sue, uxoris mee, ultra illud, quod pro dicto pwerchiuo antea recepi ab eodem...); сл. исп. 1368, 1443, 1448, 1483.

92 Monumenta Catarensia II, Исп. 1075. (Coram nobis... iudicibus iuratis, conquestus est Grassus Angeli Sciti aduersus Micho Pelegrine, socerum suum, dicens sibi: "Tu restas michi dare de ratione perchiui filie tue XXVI axagia aurri et unam cuppam de cenndado. Volo ergo, quod des michi". Qui Micho respondens Dixit: "Nichil resiti tibi dare". Et Grassus dixit: "Iura et sum contentus". Et ipse iurauit. Quare nos dicti iudices sic audientes per sententiam diximus, quod idem Grassus ipsum Micho de predictis non valeat perpetuo molestare.).

Пошто се на Грасов захтјев Михо заклео да му ништа не дугује, суд одбија тужиочев захтјев. Прилично је необично у овом спору, да тужиоц није поднио нотарску карту као доказно средство, посебно ако се зна да је у вријеме била раширена пракса да се о обавези предаје преосталог дијела мираза састављена засебна исправа.⁹³

б) Иако је мираз био својина жене, њена својинска овлашћења за вријеме трајања брачне заједнице најчешће су била сведена на *pudā proprietas*. Наиме, муж је управљао миразом и цјелокупноом породичном имовином, али је после престанка брака морао вратити мираз онако како га је примио (*...sed ita restituat eas, prout ei exstiterint assignatae... cap. 149*). Да би обезбиједио очување имовине обухваћене жениним миразом, законодавац је 1316. године забранио залагање и употребу мираза за намирење потраживања мужевљевих повјерилаца.⁹⁴ Исто тако суд није могао заплијенити миразна добра, ако би муж био осуђен због неког престапа.⁹⁵ У свим тим случајевима исплата мираза има приоритет. На тај начин прећутно је било установљено законско zaloжено право жене над цјелокупном мужевљевом имовином са првенством наплате, од тренутка пријема мираза од стране мужа, што је он у нотарској карти потврђивао клаузулом "*rescrio super me et omnia bona mea*".

Принцип очувања мираза дошао је до пунпог изражаја и у норми Статута којом се забрањује жени да јамчи својим миразом за мужа, осим унутар вриједности до десет перпера.⁹⁶ Овом одредбом которски законодавац је желио спријечити преварне радње, које су

⁹³ Види фусноту 86.

⁹⁴ *Stat. Cath., cap. 149, De dote et parchivio (...creditores sui non possint eum pignorare pro dictis denarios, vel facere sibi satisfiere de ipso parchivio, etia si suum debitum esset magis antiquum, sed ipsum parchivium intergraliter extrahatur...)*.

⁹⁵ *Stat. Cath., cap. 149. (... nec stiam Curia si propter offensam aliquam, dictus maritus fuerit condemnatus, similiter non possit pignorare res mobiles, vel stabiles de parchivio, sed ita restituat eas, prout ei exstiterint assignatae...)*; *Sl. Stat. Rag., Liber statutorum IV, cap. 1.*

⁹⁶ *Stat. Cath., cap. 153, Quod mulier non possit fideiubbere super parchivium suum (Attendentes fraudem, qua viri versus uxores multoties facibant, et volentes huic malitiei contraire. Statuimus quod nulla milier super parchivium suum possit aliquid accipere, nec pro masrito fideiubbere, nisi de uyperperos decem infra... quod si fecerit non teneat fideiussio illa in aliquo, nisi de uyperperos decem infra.)*.

мужеви често чинили на штету жениног мираза. Међутим, у једној нотарској исправи из 1336. године,⁹⁷ жена јамчи четвртином свога мираза за мужевљеве дугове, тако да се у овом случају не би могло рећи да је поштовано статутарно ограничење.

Заштита интереса жене жељела се обезбиједити и процијењивањем вриједности миразних добара. Смисао процјене лежи у томе што у случају реституције мираза нису вараћане саме ствари, него се странке нису другачије споразумијевале.⁹⁸ Дакле, ова норма је била диспозитивног карактера и примењивана је само ако питање новчане процјене мираза добара није било уговором другачије регулисано.⁹⁹ Из нотарских књига видимо да је понекад у уговору о миразу била одређена вриједност миразних добара у новцу, а да при томе није прецизиран начин евентуалног повраћаја мираза,¹⁰⁰ што значи да се у тим случајевима имала примијенити наведена статутарна одредба. На тај начин је био заштићен интерес жене, посебно у случају када муж за вријеме трајања брачне заједнице отуђи миразна добра.

О томе како је у пракси изгледала примјена принципа очувања имовине обухваћена миразом, говори следећи примјери. Храноје, син Путников из Долца, обавезо се Марину, сину Радосте Грденова, да ће га служити пет година, а Марин се обавезао да ће Храноју на

⁹⁷ *Monumenta Catarensia II*, исп. 1356. (*Ego Triphon Sciti concordor cum... epitropis testamenti Giue Glauatti, de omnibus debitis terporis preteriti, que tenebar dare dicti Giue, confitens ne debere dare dictis epitropis... Pro quibus ego Mare, uxor dicti Triphonis, eidem epitropis sum fideiussor et principalis pegator super quartum perchiui mei, si dictus Triphon non soluerit, ut est dictum.*).

⁹⁸ *Stat. Cath.*, cap. 149. (... si ipsae res mobiles, vel stabiles fuerit assignate, in aestimatione monae, tempore restitutiones tenetur restituere ipsam monetam, saluo si aliquid concordium ad iunice[m] per cartam Notarii fecerint...); *Mon. Cat. I*, 142. (*Ego quidem filiam meam... cum qua do sibi pro dotibus... Et extimo sibi predicta ducevtis perperis, tali conditione et pacto, zood si contingeret, ducentos pro dote predicta et dictas res sibi tenere...*).

⁹⁹ *Mon. Cat. I*, 297a. (*Ego presbiter Mrinus... canonicе contraho matrimonium... dans sibi neptem meam... cum qua do sibi pro dote... Que omnia stabilia sunt extimate perperis ducentis L, tali conditione, quod... deberet dos predicta restitui, dictus Micho possit, si voluerit, pro dictis CCL perperis, Quibus sunt extimate, eidem presbitero Marino restituere res supradictas...*); сл. 308, 785, 926, 948; *Mon. Cat. II*, 1336.

¹⁰⁰ *Mon. Cat. I*, 149, 434, 470, 471, 708, 798; *Mon. Cat. II*, 1150, 1175, 1516, 1765.

крају тог рока дати трећину своје имовине, изузевши мираз своје жене.¹⁰¹ Леонард Лекије уступа својој жени Ради, послје његове његове смрти, толико од својих винограда колико је продао (винограда) из њеног мираза Марину Смалоти.¹⁰² Међутим, некада је заштита мираза морала да буде изнуђена и судском пресудом. У једном спору из 1333. године, Мате Трипуна Јакаћина, заступник Маре Сцити, тужи њеног мужа Трипуна Сцитија због преварних радњи које чине са својим повјериоцима, на штету њеног мираза, и тражи да се мираз процијени. Суд прихвата тужиоачев захтјев, јер Статут одређује "quod dotes omnimodo salve esse debent", именује процјенитеље и забрањује Трипуновим повјериоца има наплату потраживања из мираза.¹⁰³ У другом спору из 1336. године, Јуније Гамбе, на основу нотарске карте о миразу своје кћерке, тужи зета Андрију да отуђује своју имовину на штету мираза. Суд пресуђује да отуђивање Андријине имовине не смије бити на штету мираза његове жене ("quod perchivum... sit salvum").¹⁰⁴

101 Mon. Cat. I, 582. (... ego quiddem Chranoie... obligo me Marino... quod serruam sibi per spatium amnprum quinque... Et ego Marinus predictus obligo me dicto Chranoie dare in exitu suo terciam partem toti facti mei salua racione dotis mee, quam habui cum uxore mea...).

102 Monumenta Catarensia I. 942. (Ego Leonardus Lechie do Rode, uxori mee, quod post mortem meam ipsa habeat tantum de vineis meis, quantum est vinea, quam vendidi Marino Smalote de perchiuo suo...).

103 Monumenta Catarensia I, 1119. (Coram nobis iucibus iuratis predictis conquestus est Mathe TRiphonis Jacangne aduersus Triphonem Sciti dicens pro parte uxoris parte uxoris dicti Triphonis Mare: "Tu facis ingenium cum creditoribus tuis in preiudicium dotium uxorum tuorum predictarum, volo ergo, quod dictum perchivum extimetur, ne possit defraudari, cum omni racione ipsum saluum esse deberet". Et dictus Triphon non valens dare contrarium, dixit se non facere aliquid ingenium... iudices videntes per statutum, quod dotes omnimodo salve esse debent, diximus per sentenciam, quod dicta perchiuia extimentur... de quibus dotibus extimatis creditores eisdem Sciti accipere non valent...).

104 Monumenta Catarensia II, 1060. (Coram nobis indicibus iuratis predictis veniens Junius Gambe cum una carta perchiuu filie sue dixit aduersus Andream, generum suum: "Tu habes perchiuum filie mee secundum tenorem carte mee, et alienas faactum tuum in preiudicium mei perchiuu... quod non possis alienare et disperdere perchiuum predictum"... nos indices predisti sententialiter diximus, quod perchiuum predictum secundum tenorem carte dicti Junii sit saluum, nec preiudicet sibi alinatio facti Andre memorati secundum formam statuti...).

У функцији заштите жениног мираза било је и статутарно поглавље 158, којим је предвиђено да, ако се неки од браће, која живе у заједници послје смрти родитеља, буде оженио и унио женин мираз у заједницу (*in compagnia*) остале браће, и о томе буде сачињена нотарска исправа, мираз мора бити сачуван (... *volumus quod parchivium illud sit saluum..*).¹⁰⁵ Када браћа буду хтјела дијелити своја добра, најпре се мора исплатити мираз, а остатак ће међу собом подијелити на једнаке дјелове. У случају да у тренутку подјеле целокупне имовине не буде довољна за исплату мираза, дужан је било који од браће да оно што буде недостајало исплати у оброцима (...*teneatur quilibet dictorum fratrum id quod defecerit pro rata soluere...*). Ово се није могло тражити само од малољетника, док не доспије до пунољетне доби.

Међутим, ако ожењени брат не буде могао "*per instrumentum*" доказати да је у заједницу унио женин мираз, није могао тражити да му се при диоби издвоји мираз. Ову статутарну одредбу потврђује и пракса.¹⁰⁶ Ако умре прије подјеле имовине, његова жена је могла тражити најпре исплату свог мираза, ако нотарском картом докаже да је њен муж унио мираз у заједницу. У противном, могла је тражити мираз само унутар дијела свога мужа¹⁰⁷.

Правни режим на неким миразним добрима за вријеме трајања брачне заједнице посебно је регулисан. Тако је Статутом било пре-

105 *Stat. Cath., cap. 158, De fratre, val fratribus qui ponunt parchivia inter societaem aliorum fratrum.* (У овом статутарном поглављу уочавамо постојање одређених ширих породичних заједница које се означавају као *kommunitas, societas fratrum* или *compagnia fratrum*. Њих срећемо и у статутима других приморских градова. - В.Ж. Бујуклић, Правно уређење средњовековне будванске комуне, стр. 127; И Синдик, Комунално уређење Котора..., стр. 131.

106 Тако нпр. Мате покојног Трипуна нотарском исправом потврђује да је његов брат Џиве унио у заједницу браће 100 перпера из жениног мираза (*Mon. Cat. II, 1476. Egor Mathe condam Triphonis de Vali confiteor, quod Guie, frater meus, posuit in compania mecum et cum fratribus nostris perperos centum de suo perchiuo. Unde ad maiorem eius cautelam sibi facio fieri hoc presens publicum instrumentum.*)

107 *Stat. Cath., cap. 158. (...et uxor... perchivium suum a communitate dictorum fratrum extrahere possit, si per cartam probauerit, quod vir suus posuit ipsum in societate dictorum fratrum, sin autem, querat ipsum super partem viri sui.)*

двигнуто да новцем од мираза муж може слободно располагати,¹⁰⁸ али из једне нотарске исправе видимо да је њиме могла располагати и жена.¹⁰⁹ За роба и ропкињу изричито се наређује, да њима могу располагати једино споразумно муж и жена, али због мужевљевог дуга или престапа нису могли бити заложени или одузети¹¹⁰. Брачним прстеном и поклонима које је добила поред мираза (*donatio super parchivium*) слободно је располагала жена, а муж није имао никакво право.¹¹¹

На основу свих статутарних одредби о миразу можемо закључити да је, за вријеме трајања брака, муж у односу на мираз имао положај плодоуживаоца туђе имовине. Он је, значи, имао право на употребу и плодове миразних добара, односно на све користи које се могу имати од те имовине. Та права логично су произилазила из његовог положаја управитеља цјелокупне породичне имовине, који је карактеристичан за оца породице у свим патријархалним друштвима. Али жени је остајала нуда проприетас. Међутим, судећи по неким случајевима отуђивавања миразних добара од стране мужа, услов салва рерум субстанциа очигледно није било могуће испунити. Тако је нпр. Петар Бугунов продао Ивану Василију

108 Stat. Cath., cap. 149. (... ſui marites ſi denarios pro parchiuo recepit, potestatem habeat faciendi de eis, quidquid ſibi placerit...), Slično Statut Ragusii, Liber stat. IV, cap. 1.

109 Тако је нпр. Радоста Дудиков дао у залог кућу Мари, жени МИхаиловој, за обезбеђење враћања 140 перпера које му је Мара дала у зајам из свог мираза (*Mon. Cat: I, 1296. Ego Radostus de Dudici apigno Mare, uxori Michalis, domum meam.... quam ſibi apigno pro perperis CXXXX... Quos denarios confiteor fuiſſe de perchiuo ſuo.*).

110 Stat. Cath., cap. 149. (... de Sclaua, vel de Sclaua, vel de Sclauo quem, vel quam uxor in domu viri ſui duxit, maritus ſine voluntate uxoris, et uxor abſque voluntate viri alienare non poſſit; nec pro aliquo debito, ſiue offenſione ipſius viri capi poſſit, vel pignorari...).

111 Stat. Cath., cap. 151, De annulo ſponſae. (...ſit in potestate uxoris ad iudicandum, et faciendum de ipſo velle ſuum, ſiue heredes habeat, ſiue noon.); cap. 152, De donationibus ſponſarum ſuper parchivium (... mariti ſuper ipſes donatinibus moleſtant uxores. Statuimus igitur, ut quidquid a parte, vel a matre, vel ab aliqua alia perſona donatum fuerit mulieri... totum illud ſit in potestate, et voluntate ipſius mulieris, et haredum ſuorum poſt mortem eius, ita quod de eis poſſit facere ſuum velle, nec maritus habeat aliquid facere ſuper donationem praedictam...).

Драганову земљу у Доброту, коју му је у мираз донијела жена¹¹². Марин Сираков са женом Домом продао је Марину Гостову кућу из његовог мираза.¹¹³ Мартол Петра Моролова продао је Миху Буће све винограде и воћњак од жениног мираза.¹¹⁴ Сад се поставља питање: Како је муж могао отуђити ствари из мираза, ако је мираз својина жене? И како је жена у случају престанка брака могла остварити своје право на повраћај мираза? Овдје, прије свега, треба имати у виду статутарну одредбу¹¹⁵ по којој ствари из мираза могу бити предате мужу *in aestimatione monetarum*, што значи да је муж фактички стицао право својине и могао је тим стварима слободно располагати као сопственик, а у случају повраћаја мираза давао је одређену суму новца на коју су процијењена миразна добра. Ако знамо да је новчана процјена миразних добара (и то посебно непокретности) често предвиђана уговором о миразу.¹¹⁶ онда је вјероватно на тај начин, у наведеним случајевима отуђивања миразних добара, право жене било заштићено. Међутим, уговором о миразу могло је изричито бити предвиђено да муж не може отуђивати миразна добра. Тако је нпр. Добре, удовица Јунија

112 Monumenta Catarensia I, исп. 114. (*Ego quidem Petrus...vendo Johanni...terras meas de Dabratio, quas habui in dotem ab uxore mea...*)

113 Monumenta Catarensia I, исп. 581. (... *ego Marinus Siraci una cum uxore mea Dome...vendo Marino... domum meam, que data fuit michi in dotibus cum dicta Dome...*).

114 Monumenta Catarensia II, исп. 188. (*Ego Maritholus... vendo Micho Buchie omnes vineas cum calameto... quas habui in dote...*).

115 Stat. Cath., cap. 149. (Види фусноту 99.)

116 Monumenta Catarensia I, исп. 142. (*Ego quidem magister Radosta... canonice contraho matriomonium... dans sibi filiam meam... cum qua do sibi pro dote... Et extimo sibi predicta omnia ducentis perperis, tali conditione et pacto quod si contigeret, quod dos predicta deberet restitui aliquo casu, teneatur restituere ducentos perperos pro dote predicta et dictas res sibi tenere.*) сл. исп. 149, 154, 297а итд.

Болице, за мираз своје слушкиње Милуше, дала Виту Вртеглавићу из Дубровника дрвену кућу у Крепима коју не смије отуђити.¹¹⁷

Принцип да је мираз својина жене произилази из чињенице да је њиме могла располагати мортис цауса. Познато је да располагање имовином путем тестаментa представља манифестацију својинских овлашћења. У которском праву жена је могла тестаментално располагати миразом у корист цркве и манастира, што се означавало као располагање про анима суа. Међутим, такво располагање миразом није било неограничено. У сваком случају, без обзира да ли је имала потомке или не, жена је могла тестаментално располагати четвртином свога мираза.¹¹⁸ За остале три четвртине мираза важила је посебна врста законског наслeдног реда, по коме су на првом мјесту на наслеђе позвани њени потомци, а ако ових нема, долазили су родитељи, браћа или неудате сестре. Тек ако ни ових не буде, жена је могла про анима суа располагати цијелим миразом.¹¹⁹ Некада су због непоштовања ових статутарних ограничења у погледу жениног тестаменталног располагања миразом настајали

117 Monumenta Catarensia I, isp. 589. (Ego Dobre... canonicè contraho matrimonium cum Vita... dans sibi famulam meam... cum qua do sibi pro dote... domum meam lignaminas in Crepis... tali conditione, quod dictam domum non possit vendere, donare nec alienare ullo modo...).

118 Stat. Cath., cap. 164, 165, 166, 167.; Monumenta Catarensia I, isp. 540. (Coram nobis iuratis iudicibus... venit Triphon... et dixit: "Ego teneor dare epitropis uxoris mee olim Lisse... propter quartam partem perchiui sui perperos CXXVII, quos obligor soliuere... Si non autem, ipsi epitropi habeant suam liberam potestate intrandi in factum meum, ubi illis placuerit, et vendere iuxta suum velle. Et nos dicti sic audiente; Omnia predicta per sententiam confirmamus); Monumenta Catarensia II, isp. 906. (... quod Cathena... fecit suum ultimim testamentum in hunc modum:... quod tota quarta pars dotium suarum sit ecclesie sancti Triphonis, tali condicione et pacto, quod frater suus, presbyter Vrsaytius teneat ipsam quartam partem in vita sua, quam non possit vendere nec donare aliquo modo aut destruere. Quod si faceret, capitulum dicte ecclesie sancti Triphonis possit ipsam quartam partem accipere et ad suum velle retinere. Quod capitulum dicte ecclesie teneatur pro dicta quarta parte facere vigiliam annuatim in animauersario meo et similiter vigiliam in animauersario partis et matris mee. Et post obitum Orsaycii tota quarta pars predicta sit in potestate dicti capituli...).

119 Stat. Cath., cap. 164. (... si absque herede omnium virum defecerit, tres partes parchivi, et totum aliud factum redeant ad patrem, vel matrem, seu fratres, vel sorores eiusdem non maritates, et quartum partem possit dare pro anima sua, et si partem, vel matrem, aut fratres, vel sorores non habuerit, possit omnia dare pro anima sua.).

спорови. Тако је, у једном спору из 1332. године, кћи покојног Балдуина, преко свог адвоката Маркума Драгониса, тражила извршитеље тестамена своје мајке, тражећи да се тестамент не упише у нотарску књигу, јер је њена мајка располагала преко једне четвртине мираза што по статуту није имала право. Суд је донио пресуду којом дозвољава убиљежбу тестамена, али забрањује извршитељима да расподијеле преко једне четвртине мираза, јер преостале три четвртине имају припасти тужиоцу.¹²⁰

6. Враћање мираза

Повраћај мираза је правна посљедица престанка брака. Судаћи по изворима, у првој половини 14 вијека брак је могао престати једино смрћу мужа или жене. У Статуту и нотарским књигама о разводу брака нема ни помена. Иако је католичка црква тек Тридентинским концилом 1563. године дефинитивно регулисала брачна питања,¹²¹ посебно она која се односе на склапање и нераскидивост брака, изгледа да се у средњовековном Котору као строго католичкој средини у првој половини 14 вијека није практиковао развод брака. Да је на то утицала црква и њено канонско право јасно нам говоре нотарске књиге. У њима се у свакој исправи о мирузу увијек наглашава да је брак склопљен "цанонице", дакле уз учешће црквених власти. С друге стране, број поновних бракова није био ограничен (*Si quis... acceperit secundam, vel tertiam, aut plures uxores... cap. 155; De parhivio mulieris, qua plures maritos habuerit, cap. 164*).

120 *Monumenta Catarensia I*, исп. 982. (... coram nobis iuratis iudicibus iudicibus... conquesta est filia quondam Balduini per aduocaatum... aduersus epitropos testamenti matris sue... dicens eis: "Mater mea fecit testamentum ultra quartum partem, quod non potuit facere secundum formam statuti. Volo ergo, quod ipsum testamentum, quod factum est contra statutum, non notetur"... sententiaaliter dicimus, quod dictum testamentum notetur et dicti epitropi racine dicti testamenti non possint distribuere de facto uxoris olim dicti Balduini nisi quartem partem secundum formam statuti, et relkique tres partes sint filie dicti Balduini).

121 И. Синдик, *Комунално уређење Котора...*, стр. 129.

Статутарним одредбама предвиђено је што се дешава са миразом послије смрти мужа, а што послије смрти жене, и каква је правна судбина мираза ако је брак био са дјецом, а каква ако је био без дјеце.

а) Кад би брак престао смрћу жене, првенствено право на мираз имала су њена дјеца. Ако дјеца не буду добила мираз своје мајке прије него им се отац поново ожени, послије очеве смрти најпре су дјеца од прве жене имала право да из очеве имовине извуку мираз своје мајке. Тек ако нешто преостане, његова дјеца из другог брака могла су повратити мираз своје мајке. Дакле, овдје је у корист дјеце из првог брака установљен ред по којем се има тражити исплата мираза.¹²² Ову одредбу которски законодавац је донио вјероватно због компликованих односа који су настајали послије смрти мужа који је имао дјецу из више бракова. Пошто је најприје примио мираз од прве жене, логично је било да у случају повраћаја мираза прече право имају дјеца из првог брака, јер је њихово потраживање старије. Али, поставља се питање: да ли се могао остварити принцип очувања имовине обухваћене миразом друге, треће итд. жене и право на мираз дјеце из каснијих бракова, ако мужевљева имовина у том тренутку није била довољна. Вјероватно се нису увијек могли остварити. Али, законодавац је можда хтио на тај начин дестимулисати често поновно склапање брака, што је и одговарало тадашњем патријархалном менталитету и моралним схватањима.

Један примјер из судске праксе ће нам показати како је примењивано наведено статутарно поглавље. У спору од 1. 03. 1333. године, тужилац је Прове, кћи Станојева, а тужена је њена маћеха Добре, удовица Станојева. Прове тражи од тужене да јој преда неке ствари које припадају миразу њене мајке. На одбрану тужене да те ствари држи као обезбеђење свог мираза, Прове одговара да је мираз њене мајке старији и да има првенство наплате. Након расправе суд усваја тужиочев захтјев и именује процјенитеље који одређују

122 Stat. Cath., cap. 156, De habedibus primae uxoris, qui non traxerint parvichium matris in vita partis (... post mortem partis, si pater habuerit alios heredes cum secunda uxore, illi heredes primae uxoris debeant extrahere de bonis paternis, parvichium matris eorum, et de eo quod superfuerint detrahant heredes secundae uxoris matris eorum parvichium).

које се ствари морају дати Прови за попуњење мираза њене мајке.¹²³

Да би заштитио интересе малољетне дјече, законодавац је статутарним поглављем из 1316. године забранио мужу да, до пунољетства дјече, отуђује миразна добра, а ако би то учинио, такво отуђење није производило правно дејство. Да би заштита била потпуна, дјечи је дозвољена и тужба коју су могла подићи у року од једне године након пунољетства.¹²⁴

Ако жена са другим мужем није имала дјече, он је био дужан да њеној дјечи из првог брака преда мираз након пола године од женине смрти.¹²⁵ Послије смрти жене која буде имала дјече из више бракова мираз се дијелио међу свом дјецом на једнаке дјелове (...qui heredes bona ipsa per caput hominus dividant inter se...),¹²⁶ Ово само у случају да није имала синова из посљедњег брака.¹²⁷ Ако је жена имала синове из посљедњег брака, мираз је припадао њима, а њена остала имовина дијељена је пер цапита између синова из свих брак-

123 Monumenta Catarensia I, isp. 1064. (Coram nobis iudicibus iuratis predictus conquesta est Proue, filia Stanoye, aduersus Dobre, uxorem condam Stanoye predictum dicens: "Tu possides factum Stanoy, partis mei predicti. Volo ergo, quod satisfacias michi de... que res deficient de perchuo matris mee" Que Dobre respondens dixebat: "Illud, quod possideo, ego teneo pro dotibus meis... "Dotes matris mee fuerunt antiquiores et ideo prius debent satisfieri"... sententialiter diximus, quod prius debeant solui dotes matris Proue eisdem, sibi dantes extimatores... qui extimarunt sibi pro predictis rebus deficientibus...).

124 Stat. Cth., cap. 161, De patre heredes habente non legitimaе aetatis volente aalienare aliquid de parchivio (Statuimus, quod si aliquis habens heredes non legitimaе aetatis, uxore mottua, aliquid alienare voluerit, vel vendere de parchivio matris eorum, ipsa alienatio, vel venditio non teneat... donec aliquis dictorum heredum perueniat ad aetatem legitimaam, et si infra spatium unius anni post aetatem legitimaam tacuerit, nihil in posterum dicere possit, vel postulare.

125 Stat. Cath., cap. 165, De uxore secundi mariti, habente heredes ex primo (...maritus ipse bona ipsius uxoris non possideat, nisi domidii anni spacio tantum; completo vero dimidio anno, omnia praedicta bona perueniant ad heredes primi mariti; eo salvo quod ipsa mulier possit dimittere usque ad quartum partem ipsorum bonorum pro anima sua, ad suum velle...).

126 Stat. Cath., cap. 167, De muliere habente heredes ex pluribus maritis (... post mortem ipsius mulieris omnia bona sua perueniant ad illos heredes, quos habuit cum aliis viris...).

127 Stat. Cath., cap. 167.

ова.¹²⁸ И овдје је дошао до изражаја (типично словенски) принцип првенства мушких сродника, који је био карактеристичан за интестатско наслеђивање у которском праву,¹²⁹ а мотивисан је идејом одржавања имовине у кругу породице. Према томе, и у односу на мираз мајке првенствено су имали право њени мушки потомци.

Статутом је било предвиђено да се имовина коју муж буде дао за мираз својим кћеркама из првог брака мора урачунати у мираз њихове мајке.¹³⁰ Ако ти мирази буду већи од мираза њихове мајке, и ако послје смрти оца његова друга жена не буде имала одакле извући свој мираз интергрум ет цоплетум, то је ишло на њену штету (... *suae fortune debeat imputari...*), а кћерке из првог брака у том случају нису биле дужне ништа дати другој жени за попуњење њеног мираза, јер им је отац дао миразе за свог живота. Ако пак друга жена буде извукла свој мираз и нешто буде преостало од мужевљеве имовине, тада се мора обезбиједити мираз кћеркама од друге жене, да би се изједначиле са својим полусестрама од очеве прве жене, а остатак дијеле синови пер цапита. Међутим, ако се то изједначење не буде могло постићи, јер мужевљева имовина није довољна, посљедице су носиле кћерке од друге жене (... *sit in fortuna secundi heredes...*).¹³¹

Ако жена није имала потомке, послје њене смрти, три четвртине мираза (ако је тестаментално располагала једном четвртином) враћане су породици из које је дошао, тј. родитељима, браћи или неудатим сестрама, а ако њих нема, њену имовину

128 Stat. Cath., cap. 164, *De parhivio mulieris, qua plures maritos habuerit (...post mortem mulieris ipsius, filii ultimi mariti habeant parhivium eis totum, donum autem, vel pars, quod, vel quam accepit a partre, vel a metre, vel undecumque sibi aduenerit, dividatur per capita inter filios omnium maritorum...)*.

129 Н. Богојевић, Законско наслеђивање по Которском статуту, Зборник Правног факултета, бр. 1, Титоград 1977. г.

130 Stat. Cath., cap. 162, *De viro habente fileas ex pluribus uxoribus, et maritat filiam ex prima (... volumus quod parhivium filiae, vel filiarum, quas pater maritavit, debeat computari in parhivio ipsius primae uxoris matris earum...)*.

131 Stat. Cath., cap. 162.

наслеђују два најближа сродника,¹³² уколико сама жена није цијелим миразом располагала pro anima sua.¹³³ Значи, циљ ових одредби је да се мираз врати тамо одакле и потиче, што потврђује постојање принципа подијељености имовине супружника у которском праву.

Статут садржи и нека правила која се тичу начина повратка мираза. Тако је одређено да муж умјесто миразних добара може дати новац, ако је уговором о миразу била предвиђена новчана процјена миразних добара. Ова норма је била диспозитивног карактера, тако да су се странке могле и другачије споразумјети.¹³⁴ За одијела жене било је одређено да их је муж дужан вратити, сем ако није за њихову израду примио новац, у ком случају је дужан вратити новац.¹³⁵ Ако роб или ропкиња који буду дати у мираз умру, муж је био дужан умјесто њих вратити њихову дјецу, а ако нијесу имали дјеце платити дванаест перпера.¹³⁶ Ако муж буде засадио виноград на земљи из жениног мираза, у случају повратка мираза могао је задржати

132 Stat. Cath., cap. 164, De parhivio mulieris, qua plures maritos habuerit; cap. 166. 166, De uxore secundi mariti non habente heredes ex primo (... tres partes dotis, vel facti perveniant ad patrem vel ad matrem, seu fratres, vel sorrores non maritatas ipsius mulieris, quos si non habuerit, duo prropinquiores ipsius rrecipiant ipsum factum...).

133 Stat. Cath., 164. (... et si partem, vel matrem, aut fratres, vel sorores non maritatas non habuerit, possit omnia dare pro anima sua.).

134 Stat. Cath., cap. 149. (Види фусноту 99.)

135 Stat. Cath., cao. 149. (...Vestimenta vero, et panni assignati pro parhivio, qui superfuerit tepore mortis, restituantur, sicut ea recepit, sed si forte pro faciendis vestimentis uxori suae maritus receperit deneios, et fecerit illa indumeta, pro quibus ipse recepit, teneatur tempore mortis reddere quantum recepit, et non vestimenta...).

136 Stat. Cath., cap. 149. (... si servus, vel ancilla moriretur absque herdibus, vir soluat yperperos duuodecim in loco servi, vel ancillae, et si heredes habuerint reddat heredes loco eorum...).

половину засађеног винограда.¹³⁷ Често су самим уговором о миразу пред виђани различити модалитети повраћаја мираза.¹³⁸

Да би муж био заштићен од узнемиравања и евентуалних неоправданих захтјева за повраћај мираза, након повратка мираза састављан је посебна нотарска исправа којом је потврђивано да је мираз враћен.¹³⁹

Послије престанка брака смрћу мужа, мираз је припадао жени. Њена својинска овлашћења која су за вријеме трајања брачне заједнице била сведена на *nuda proprietas*, сада се успостављају у пуном обиму. Уколико се поново уда, жена је могла задржати у својој власти дио мираза и њиме слободно располагати.¹⁴⁰

137 Stat. Cath., cap. 154, De viro, qui recepit stabillia pro parchivio , et fecit in eis laboratorium (...volumus quod si postea illud parchivium reddere oportuerit, habeat medietatem vineae plantatae pro sua plantatione, de ipsis terris, quas plantauerit...).

138 Monumenta Catarensia I, исп. 297а (. . . deberet dos predicta restitui, dictus Micha possit, si voluerit, pro dictis CCC perperis, quibus sunt extimate, eidem presbitero Marino restituere res supradictas. .); исп. 308 (. . . tali quidem pacto, quod si aictus Grube vellet opereri in domo aut vinea predictis et casus euenerit restituendi dotem predictam, predictus Grube teneatur res predictas restituere et Marinus soluere melioratioem earundem. . .); сл. исп. 142, 143, 154, 785, ирд. Monumenta Catarensia II, исп. 558,719, 915, итд.

139 Monumenta Catarensia I, исп. 326. (Junius. . . una cun Dome uxore et dyacono Sergio filio suis . . . confitentur eis integre fore satisfactum a Basilio predicto de ratione perchiui olim filie dicti Junii, uxoris Basilii eiusdem, quod habuit cum ea. Unde ad maiorem suam securitatem et cautelam sibi facimus fieri hoc presens publicum in strumntum ad hoc, quod ipsi nec aliquis alter pro eis in perpetuum de dicta ratione perchiui eundem Basilium valeant molestare. . .); сл. исп. 711, 848; Monumenta Catarensia II, исп. 1383. (Ego Junius Cacich una cum filio meo Nycola confitetor michi integre fore satisfactum a Luce condam Marchi de Gosti, olim genero meo, de perchiuo olim filie mee, sue uxoris. Unde ad maiorem eius cautelam sibi facio rieri hoc presens publicum instrumentum.); сл. 390, 1382, 1495.

140 Stat. Cath., cap. 170, De muliere secundum virum recipiente, qua retinuit sibi de parchivio (Mortuo viro alicuius mulieris, si mulier ipsa accepto parchivio suo, et omnibus quae pertinent ad ipsam, virum alterum recepit, retenta sibi parte parchivii, et aliorum bonorum, volumus quod totum illud quod sibi retinuit, necassignauit secundo marito, sit in potestate ipsius mulieris. . .).

Жена која није хтјела да се поново уда могла је, по статутарном поглављу из 1320. године, остати у кући свога мужа и уживати цијелу његову имовину за свога живота.¹⁴¹

Одлуку да ли ће се удати или остати у кући покојног мужа, она је морала донијети најкасније по истеку године дана од смрти мужа. Наиме, по истеку тог рока је морала саопштити своју одлуку извршитељима мужевљевог тестаментa, двојици његових сродника и једном лицу које суд одреди.¹⁴² Ако није хтјела да се уда, већ да ужива имовину мужа и свој мираз, одлуку је изражавала ријечима "volo possidere lectum". У том случају није смјела расипати и умањивати мужевљево имовину. Ако ипак буде расипала ту имовину, штета ће се надаокнатити из њеног мираза.¹⁴³ У случају да извршителји тестаментa и двојица мужњвљевих сродника докажу да је жена злонамјерно оштетила имовину мужа више него што је вриједност њеног мираза, могли су јој одузети цијели мираз.¹⁴⁴ У овим одредбама се огледа и јак утицај сродника, који су надзирали удовицу у управљању мужевљевом имовином. Да би се та имовина сачувала. Жена је у располагању била ограничена у том смислу што није смијела нешто отуђити без сагласности синова.¹⁴⁵ Једино ако јој синови не обезбиједе издржавање, имала је право да без њихове сагласности прода од тих добара. (... de bonis suis et viri sui ... cap. 199) да би себи обезбиједила издржавање.

141 Stat. Cath., cap. 194, De uxore quae possidet lectum, post mortem viri sui (... statuimus quod possidendo lectum, possideat omnia bona quae quondam fuerunt viri...).

142 Stat. Cath., cap. 194. (... habeat deliberationem ipsa mulier usque ad spacium unius anni, si vult maritare se, an non, quo anno completo ipsi epitropi cum dictis propinquis viri ipsius, et cum uno homine dato per Curiam, vadant ad eam, et dicant sibi, si vult possidere lectum, aut se maritare...).

143 Stat. Cath., cap. 194. (... si nunquam maritum assipere vellet possideat bona viri sui cum suo parchivio in vita sua, nihil tamen malo modo distribuendo, vel devastando; quod si contrafecerit, de suo parchivio satisfacere teneatur...).

144 Stat. Cath., cap. 194. (... si dicti epitropi cum predictis propinquis probare possent... quod ipsa ultra valorem sui parchivii despinquis malo modo, vel devastavit aliquid de viri sui, epitropi cum dictis propinquis nihil teneatur dare ei de suo parchivio.)

145 Stat. Cath., cap. 199. (... non possit aliquid alienare absque filiorum voluntate...).

Ако се удовица која остварује право на удовички ужитак ипак уда, морала је из свог мираза надокнадити све трошкове које је учинила у имовини мужа од тренутка давања изјаве "volo possidere lectum", до момента склапања новог брака.¹⁴⁶

Међутим, уколико жена не буде хтјела да оствари право на лецтум, била је дужна да послѣ поменутог рока од годину дана врати мужевљево имовину, а епитропи, два сродника и лице одређено од суда морали су јој предати мираз.¹⁴⁷ За вријеме док јој мираз не буде враћен имала је право да се издржава од мужевљеве имовине.¹⁴⁸

Овдје је интересантно напоменути да је и муж послѣ женине смрти имао право на удовички ужитак. Али ако је вриједност жениног мираза била већа од његове имовине, морао је пружити довољно јемство да неће ништа одштетити од жениног мираза, иначе је губио право.¹⁴⁹ Право на лецтум губио је и у случају да се поново ожени.¹⁵⁰

Статутом је било предвиђено да жена одмах подлије смрти мужа може тражити повраћај мираза, не чекајући да прође рок од годину дана, сем у случају да има неожеђене синове (овдје се вјероватно мисли на синове малољетне доби).¹⁵¹ Жена је имала право да тражи

146 Stat. Cath., cap. 194. (. . . si ipsa diceret, quod volo possidere lectum, et postea aliquo tempore accipiet virum, totum illiud quod ipsa expenderit infra illud tempus, a quo dixerit se velle possidere lectum, usque quod se maritavit, totum de suo proprio parchivio satisfacere teneatur. . .).

147 Stat. Cath., cap. 194. (. . . quae si dixerit velle se maritare, teneatur reddere omnia bona viri sui . . . et tunc ipsi restituant eidem mulieri totum parchivium suum . . .).

148 Stat. Cath., cap. 194. (. . . infra ipsius tantum donec restituant, ipsa possideat, et nutriat se de bonis ipsius viri . . .).

149 Stat. Cath., cap. 198. (. . . quod si uxor fuerit mortua alicui, et ipse vir voluerit possidere lectum uxoris, si non habuerit de suo proprio, quantum valuerit ipsum parchivium, teneatur dare plezariam sufficiente, quod nihil de ipso parchivio destruat, vel deustet. Quod se no dederit, teneatur. . . restituere ipsum parchivium . . .).

150 Stat. Cath., cap. 166.

151 Stat. Cath., cap. 196. De muliere nolente lectum viri possidente (Mulier, quae lectum viri sui iam mortui possidere nolente, potestatem habet extrahendi suum parchivium de bonis

повраћај од мужевљевих наслѣдника.¹⁵² Ово право било је заштићено тужбом. Ако наслѣдници мужа не буду хтјели повратити мираз, суд је могао наредити да се мираз преда жени у року од четири мјесеца, а ако наслѣдници имају пребивалиште ван Града, суд је могао продужити тај рок за још два мјесеца¹⁵³. Ако у наведеним роковима жена није могла остварити своје право на повраћај мираза, суд је именовао тројицу "добрих људи" (*tres bonus viros*) који су полагали заклетву и били овлашћени да одреде колико је мужевљевих добара потребно за исплату мираза¹⁵⁴. Уколико жена није хтјела примити та добра, тројица добрих људи могла су их продати и из остварене суме исплатити мираз¹⁵⁵. Проијену имовине и продају је одобравао и потврђивао суд, а о свему томе морала се сачинити нотарска карта¹⁵⁶. За вријеме док јој се не исплати мираз, жена је имала право да се издржава из имовине мужа¹⁵⁷. Међутим,

ipsius mariti . . . si vero habuerit filios non uxoratis, non possit se dividere ab ipsis, nec suum parchivium extrahere . . .).

152 *Stat. Cath., cap. 197. De uxore non habente filios, et lectum possidere nolente, sed ipsum parchivium extrahere volente (Si mulier non habens filios, vel filias, mortuo viro lectum ipsius viri possidere noluerit, sed cum suo parchivio voluerit e domo exire mariti, petere debeat pachiviu suum ab illos, ad quos pertinent bona mariti . . .)*.

153 *Stat. Cath., cap. 197. (... quod si ab ipsis dictum suu parchivium habere non poterit, vadat ad Curia, et ab ea petat de suo parchivio ratione, Curia vero statuatur illis paretibus ad quos bona defuncti pertinent, ut infra quattuor mensium spacium restituatur parchivium ipsi mulieri, si vero successores viri mortui non sunt presentes in civitate Cathari Curia ponat terminum sex mensium ad restituendum ipsum parchivium mulieri...)*.

154 *Stat. Cath., cap. 197. (... si ad praedictos terminos mulier ipsa suum parchivium habere no poterit, tunc Curia teneatur per sacramentum eligere tres bonus viros, et faciat eos iurare, ut estiment tantum de bonis dicti viri sui defuncti, dum satisfaciant pro ipso parchivio...)*.

155 *Stat. Cath., cap. 197. (... si ipsa mulier noluerit accipere de possessionibus quonda mariti sui, dicti tres boni viri teneatur vendere tantum de bonis defuncti, quod sufficiat pro dicto parchivio soluendo, et soluat...)*.

156 *Stat. Cath., cap. 197. (... aestimatio autem, vel pactio, aut venditio, quas praedicti tres boni viri fecerint, sint firmae, et ratae, et irrevocabiles, et Curia teneatur firmare, et ratum facere per carta Notarii...)*.

157 *Stat. Cath., cap. 197. (... interim vero donec totum parchivium soluatur, mulier habeat omnia necessaria de bonis praenominati mariti...)*.

уколико мужевљева имовина није била довољна да би могла повратити свој мираз, посљедице је сносила сама жена¹⁵⁸.

Жена је могла тражити повраћај мираза и од извршитеља мужевљевог тестаментa. Тако нпр., у једном спору из 1330. године, Марго, удовица Деметрија Сагина, тражи од извршитеља тестаментa свога мужа исплату мираза на основу нотарске карте. Али, пошто су ови одустали од извршења тестаментa, Марго се обратила вијећу¹⁵⁹, које је заједно са судијама одредило процјенитеље. Процјенитељи за износ од 490 перпера, колико вриједи њен мираз према нотарској карти, одређују толико од имовине њеног мужа колико је потребно за исплату цијелог мираза¹⁶⁰.

Према томе, реституција мираза произилази из принципа да је мираз женина својина. Пошто су ту имовину жена или њени сродници поводом склапања брака предавали на управљање мужу *ad sustinenda onera matrimonii*, логично је било да се по престанку брака мираз врати.

7.- Закључак

Установу мираза познавала су многа права старог и средњег вијека. И у средњовјековном Котору мираз је био веома значајна установа

158 Stat. Cath., cap. 196. (... potestatem habeat extrahendi suum parhivium de bonis ipsius mariti, si habet unde possit extrahere, quod si non habuerit, suae fortunae imputet...).

159 Овдје се вјероватно мисли на Мало вијеће (*Consilium minus*). Оно је са судијама и кнезом сачињавало извршну општинску управу и бирало Вијеће умољених - *Consilium rogatorum*); в. И. Синдик, Комунално уређење Котора..., 1950. г.

160 Monumenta Catarensis I, 527. (*Coram nobis iuratis iudicibus... ... Margo, uxor condam Demetri de Sage, cum carta sui perchiuy et conquesta est aduersus... epitropas condam dicti Demetri, dicens: "Dare michi perchiuum meum, sicut in dicta carta mea continetur". Qui respondes dixerunt: "Nos renunciuimus epitropiam dicti viri tui". Et yta dicta Margo venit in consilio cum predicta carta, postulans dotes suas... iudices una cum consilio dictam suam cartam intelligentes dedimus sibi extimatores, qui extimaverunt de facto dicti Demetri tantum, quantum esent perperi... pro dicto suo perchiuo integraliter, sicut continebatur in dicta sua carta, qui extimaverunt... Et dicta Margo intrauit in dictis rebus pro dicto suo perchiuo.*).

у имовинско правним односима везаним за породицу. О томе говори и чињеница да се на мираз односи релативно велики број статутарних поглавља. Ипак, не можемо рећи да је котторски законодавац овај институт систематски и до краја правно регулисао Статутом, чиме је остављен простор за супсидијарну примјену обичајног права.

Значај овог института огледа се, прије свега, у његовој улози у рјешавању имовинско правних односа у породици. Пошто је те односе карактерисало постојање, с једне стране, добара у индивидуалној својини појединца и, с друге стране, још увијек присутних елемената породично-својинских односа и тенденције очувања имовине у кругу породице, усљед чега женска дјеца нијесу учествовала у наслеђивању ако имају браћу, законодавац је регулисао обезбјеђење материјалног положаја женске дјеце путем мираза. Уколико би женска дјеца равноправно учествовала у наслеђивању, она би из породице износила дио добара, што би водило умањивању породичне имовине. Како је свијест о одржању имовине у кругу породице још увијек била развијена, о чему свједочи постојање одређених ширих породичних заједница (*communitas, societas fratrum, compagnia fratrum*), то је давање мираза био начин да се женској дјечи обезбиједи материјални положај и да се она у имовинско правном погледу донекле изједначе са мушком дјецом.

Дужност давања мираза је највјероватније била само ствар обичаја у времену прије доношења Статута, али је касније, статутарним одредбама, претворена и у правну обавезу. Статут је ову обавезу наметнуо жениним родитељима и браћи, али из изворне грађе коју нам пружају сачуване нотарске књиге из прве половине 14 вијека може се закључити да је мираз могао давати било ко. Статут ту није постављао никаква ограничења. При томе се није, као у римском праву (прије Јустинијана), правила разлика у поријеклу мираза, у зависности од тога да ли је мираз давао отац или потиче из других извора (*dos profecticia i dos adventicia*). Правни режим на миразу је био јединствен, без обзира на то ко га је дао. Тај режим је сличан ономе који је постојао у Јустинијановом праву. Мираз је био својина жене, а муж је за вријеме трајања брачне заједнице управљао миразом као плодуживалац туђе имовине. Да би заштитио интерес жене, котторски законодавац је увео неке забране и ограничења у управљању миразом од стране мужа. Тако је било забрањено зала-

гање и употреба мираза за намирење потраживања мужевљевих повјерилаца. У корист жене је установљена генерална хипотека на мужевљеву имовину са првенством наплате. Овакав правни режим обавезно је захтијевао нотарску карту, како би мираз био "salvum" и интерес жене заштићен у случају реституције мираза након престанка брака.

Према томе, може се закључити да су имовинско правни односи супружника у которском праву у првој половини 14 вијека базирани на принципу подијељености њихове имовине. Овако правно схватање мираза вјероватно је формирано и под одређеним утицајем Јустинијановог права. Међутим, да бисмо са сигурношћу рекли у којој мјери је правни режим мираза у которском праву формиран под утицајем Јустинијановог права, а у којој мјери под утицајем статута далматинских и италијанских градова, српског права и локалних обичаја, треба извршити продубљенија и дуготрајнија компаративна правно-историјска истраживања, којима као скромна подлога или само инспирација може послужити и овај рад.

Novak Nikezić

SUMMARY THE DOTAL FUND IN THE LAW OF THE MEDIEVAL KOTOR (THE FIRST HALF OF THE XIV CENTURY)

The main sources for doing research work on the dotal fund in the law of medieval Kotor are the Statute of the city of Kotor and the notary books. Although there are many statutory provisions referring to the dotal fund, we cannot say that the Kotor's legislator made a systematic and complete regulation of this legal institution. It is the consequence of the legal - technical method of making rules of the law the legislator used, which includes regulation of those social relations that caused the most controversial matters in legal practice and for which the adequate solutions could not be found in the local customs (*consuetudinem antiquam*).

The importance of this legal institution lies in its part in regulation of family legal - property relations. Since women in the law of Kotor were disinherited if they had brothers, their material situation was assured by the dotal fund. In the period before the Statute, the obligation to give the dotal fund was probably a matter of the old customs. But later, the statutory provisions turned it into a legal obligation. The Statute imposed this duty on parents and brothers, but according to the preserved original material (notary books) from the first half of the XIV century, it can be concluded that anyone else could give dotal fund (other relatives, cases of dotal fund being given to servants).

The legal regime for the dotal fund was similar to the legal regime of this institution in the Iustinian law. The dotal fund was in the wife's property, but during the matrimony, the husband administered it as an usufructuary. In order to protect the wife's interests, the legislator introduced some prohibitions and restrictions on the husband's right of administration of the dotal fund. The pledge and the repayment from the dotal fund by the husband's creditors were prohibited. The general mortgage on the whole husband's property with a priority right of repayment was established in favour of the wife. This mortgage was confirmed by the husband in the "Carta Notarii" by a clause "recipio super me et omnia bona mea". The restitution of the dotal fund comes after the cessation of the matrimony. It has resulted from the principle according to which the dotal fund belongs to the wife.